

Paweł Kras

ORCID: 0000-0002-4844-1943

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Lublin

**DYSKUSJA O ŚLEPOCIE I KOLORACH,
CZYLI SPÓR ANDRZEJA GAŁKI Z DOBCZYNA Z KRAKOWSKIMI
UCZONYMI O PISMA JANA WIKLIFA**

**The debate about blindness and colours: the controversy
between Andrzej Gałka of Dobczyn and kracow scholars
over John Wyclif's writings**

Summary: The article is intended to overview the philosophical and theological views of Master Andrzej of Dobczyn, called Gałka, a scholar associated with the University of Krakow for almost three decades, from 1420 to 1449. In 1449, it turned out that Master Andrew was a follower of the teaching of John Wyclif, condemned at the Council of Constance, who for at least ten years — as he himself admitted — had been collecting, reading, and commenting on Wyclif's works. Gałka was fascinated by Wyclif's realistic logic, which, in his opinion, allowed one to understand God's truths revealed in the Holy Scriptures. In the article, I attempt to trace the origins of the conflict between Andrzej of Dobczyn and Krakow scholars, which was caused by the dispute over universals. Following Wyclif, Gałka adhered to the realistic concept of universals, opposing the nominalist position dominant among Krakow professors. An insight into the philosophical and, at the same time, theological views of Master Andrzej is provided by his letter to his former Krakow colleagues, which was written in Głogówek on 23 June 1449, shortly after his escape from Poland. Fortunately, this letter is preserved in its original form, which was mistakenly attached, together with copies of his other writings, to the letter sent by the Bishop Zbigniew Oleśnicki of Krakow to the Bishop Piotr Nowak of Wrocław on 13 July 1449. In the article, I discuss the philosophical and theological threads raised by Gałka, in which he referred to Wyclif's teachings on universals. The annex to the article includes a critical edition of Master Andrzej's letter to his colleagues from Krakow supplied with comments.

Keywords: Andrzej Gałka of Dobczyn (ca. 1400–after 1451), John Wyclif (ca. 1329–1384), University of Krakow, universals, syllogisms.

Słowa kluczowe: Andrzej Gałka z Dobczyna (ok. 1400–po 1451), Jan Wiklif (ok. 1329–1384), Uniwersytet Krakowski, uniwersalia, sylogizmy.

23 czerwca 1449 r. mistrz Andrzej z Dobczyna napisał list do krakowskich profesorów, w którym odniósł się do zarzutów stawianych mu przez byłych kolegów. W swoim piśmie odrzucał oskarżenia, że jest człowiekiem „o skażonej wierze, który rozpowszechnia heretyckie poglądy”. W napisanym z temperamentem i niepozbawionym uszczypliwości liście mistrz Andrzej podjął polemikę ze stanowiskiem filozoficznym swoich byłych kolegów, zarzucając im ignorancję, a nawet herezję i apostazję¹. Jego list jest w istocie głosem człowieka skrzywdzonego, uczonego niesłusznie oskarżonego o herezję i zmuszonego do ucieczki z Polski. Stanowi on zarazem zaproszenie do debaty na temat poglądów Wiklifa, która powinna być wolna od ingerencji władz kościelnych. Pismo Gałki w sposób wybiórczy i bardzo zwięzły dotyka kwestii z zakresu logiki i epistemologii, które — jego zdaniem — pozwalają zrozumieć prawdy wiary. Andrzej z Dobczyna przedstawia się w nim jako zwolennik poglądów Jana Wiklifa, a przede wszystkim obrońca jego nauki o uniwersaliach. Twierdzi, że bez lektury pism Wiklifa i przyswojenia jego nauk, jego uniwersyteccy koledzy są „jak ślepcy, którzy nie potrafią rozpoznać kolorów”².

List Andrzeja z Dobczyna do krakowskich profesorów jest wyjątkowy nie tylko z uwagi na jednoznaczność i prowadzoną w oparciu o metodologię scholastyczną obronę poglądów Wiklifa. Wśród zachowanych źródeł jest jedynym tekstem, który daje wgląd w realistyczne poglądy Gałki na temat uniwersaliów. W innym liście, skierowanym do kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, mistrz Andrzej bronił ortodoksyjności swojej nauki o uniwersaliach, twierdząc, że była

¹ „Scribitis nude sine probacione de mea persona, quod essem infectivus fidei christiane...”. List ten odnalazł we wrocławskim archiwum biskupim i opublikował Johann Heyne (*Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Bd. 3, Breslau 1868, s. 67–68, przyp. 1; jednakże wcześniej fragmenty tego listu opublikował Michał Wiszniewski, przywołując niezidentyfikowany rękopis, — zob. M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 3, Kraków 1841, s. 233–235. Kolejna edycja (na podstawie Heynego) w: *Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis*, t. 2, Cracoviae 1873, nr 158, s. 113–114 (dalej cyt. CDUC), a kilka lat temu także w aneksie do studium Teresy Michałowskiej (T. Michałowska, *Awantura o Gałkę*, [w:] eadem, *Biernat i inni*, Warszawa 2016, s. 142–144). Ponieważ edycja Heynego zawiera błędne odczyty i jest pozbawiona jakiegokolwiek aparatu objaśniającego, podobnie zresztą jak jej późniejsze przedruki, zdecydowałem się na dołączenie w aneksie krytycznej edycji listu mistrza Andrzeja z Dobczyna do krakowskich uczonych.

² „Preterea libros Wicleff non volitis acceptare, cum tamen sine noticia ipsorum infinitas particulas logice, philosophie, sacre scripture et fidei christiane tanquam cecus colores non potestis cognoscere et neque iudicare”.

ona wykładana na krakowskim *studium generale* od jego założenia. Wskazywał, że jej zwolennikiem był Andrzej z Kokorzyna, który cieszył się w środowisku uniwersyteckim ogromnym szacunkiem. Deklarował także, że gdyby dano mu szansę, to chętnie będzie bronił wykładu Wiklifa na temat powszechników³. W ocenie Gałki, przyczyną ataku na niego była właśnie broniona przezeń logika Wiklifa, którą odrzuciła większość krakowskich uczonych. Przekonywał, że nie chodziło tu więc o herezję polegającą na głoszeniu błędów sprzecznych z nauczaniem Kościoła, ale o spór o uniwersalia, który podzielił środowisko uniwersyteckie na nominalistów i realistów.

List Andrzeja z Dobczyna do profesorów krakowskich jest jednym z trzech pism, które wyszły spod jego ręki po ucieczce na Śląsk na przełomie kwietnia i maja 1449 roku⁴. Warto krótko przypomnieć okoliczności ucieczki Gałki, aby lepiej zrozumieć kontekst powstania jego listów. Niewiele wiadomo o pochodzeniu i rodzinie Andrzeja z Dobczyna, który jako syn Wolisława urodził się ok. 1400 roku, zapewne w rycerskiej rodzinie mieszkającej w wielkopolskim Dobczynie koło Dolska. W semestrze zimowym 1420 roku Andrzej zapisał się na wydział sztuk wyzwolonych krakowskiego *studium generale* i od tej pory przez niemal 30

³ „(...) prout hoc spero probare et ostendere clara racione, si coram Paternitate Vestra data esset aliquando mihi libertas hoc dicendi et defendendi, ubi Paternitas Vestra videret manifeste, quod a principio foundationis studii Cracoviensis usque ad presens tempus magistri et studentes studii supradicti in vanum laboraverunt et laborant universalia discentes vel docentes, preter noticiam universalium magistri Wicleph, ut patet in scriptis et in dictis magistri Andree de Kokorzino, qui maximus artista in studio Cracoviensi omnium famabatur”. Kopia listu mistrza Andrzeja do biskupa Zbigniewa Oleśnickiego zachowała się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 82; wyd.: M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, s. 231–233; CUDC, nr 157, s. 110–112.

⁴ Z obszernej literatury przedmiotu warto zwrócić uwagę na klasyczne studium Stanisława Kolbuszewskiego (*Herezja kanonika Jędrzeja Gałki*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964), której autor jako pierwszy w oparciu o krytyczną analizę całego materiału źródłowego opracował biografię mistrza Andrzeja z Dobczyna i jego poglądy na tle prądów intelektualnych i religijnych pierwszej połowy XV w. Obszerny artykuł poświęcony Gałce opublikował Józef Garbacik (zob. J. Garbacik, *Gałka Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 255–258). W ostatnich latach nową próbę spojrzenia na kontrowersje związane z działalnością i poglądami mistrza Andrzeja przyniosły prace Thomasa Wünscha (*«Nec pestifera doctrina corrumpat gregem dominicum»: Zur Konfrontation zwischen Wyclifismus und Konziliarismus im Umkreis der Universität Krakau in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, „Zeitschrift für Ostforschung“, 1995, t. 44, s. 5–26), Paula Knolla (*The Worst Heretic: Andrzej Gałka of Dobczyn in the Academic and Ecclesiastical Context of Mid-15th Century Kraków and Poland*, „The Polish Review”, 2009, t. 54, nr 1, s. 3–29), Teresy Michałowskiej (T. Michałowska, *Awantura o Gałkę*, s. 111–128) i Pawła Krasa (m.in. *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, s. 75–82, 193–200; idem, *Wyclif's Tradition in Fifteenth Century Poland: The Heresy of Master Andrzej Gałka of Dobczyn*, [w:] *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 5: Papers from the Fifth International Symposium on the Bohemian Reformation and Religious Practice sponsored by the Philosophical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic, held at Villa Lanna, Prague 19–22 June 2002*, red. D.R. Holeton, Z. David, t. 5.1, Praha 2004, s. 191–210).

lat był związany z tą wszechnicą⁵. W szybkim tempie zdobył kolejne stopnie na wydziale *artium*, uzyskując najpierw w 1422 roku stopień bakałarza, a następnie w 1425 roku magistra sztuk⁶. Szybki rozwój jego kariery akademickiej dowodzi, że musiał być zdolnym i pracowitym studentem, skoro uzyskał dwa kolejne stopnie na wydziale sztuk w najkrótszym, przewidzianym regulacjami akademickimi, czasie⁷. Sam Zbigniew Oleśnicki w liście do książąt śląskich z połowy maja 1449 roku przyznawał, że Andrzej z Dobczyna „przez wiele lat przebywał na uniwersytecie i tak znaczne postępy osiągnął w studiach, że otrzymał stopień mistrza sztuk, a w zgodnej opinii mistrzów i doktorów uchodził za człowieka uczciwego i prawowiernego”⁸. Nie wiadomo, co Gałka robił po ukończeniu studiów na wydziale sztuk wyzwolonych, ale prawdopodobnie nadal przebywał w Krakowie. W 1429 roku ponownie pojawia się w dokumentach uniwersyteckich, jako członek Kolegium Królewskiego, które w lipcu 1400 roku założył król Władysław Jagiełło⁹. W kolejnych latach prowadził zajęcia na wydziale sztuk, wykładając logikę Arystotelesa¹⁰. Dorywczo Gałka zajmował się także pracą kopisty. W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej zachował się przepisany przez niego obszerny kodeks z *Historią kościelną (Historia scholastica)* Piotra Komestora i *Historią Dziejów Apostolskich (Historia Actuum Apostolorum)* Piotra z Poitiers, popularnymi kompendiami wiedzy o wczesnych dziejach Kościoła, który to rękopis był później własnością kolegi uniwersyteckiego — Piotra z Kłobucka¹¹. W latach trzydziestych XV w. mistrz Andrzej musiał być osobą szanowaną w krakowskim śródo-

⁵ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1–2, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpr. R. Grzesika, t. 1, Kraków 2004 (A20/068).

⁶ *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2000, s. 19 i 21; *Najstarsza Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011, s. 202 i 203.

⁷ P. Kras, *Kariera uniwersytecka Andrzeja Gałki z Dobczyna*, „Roczniki Humanistyczne”, 48.2 (2000) numer specjalny, s. 255–258.

⁸ „Andreas presbyter dictus Gałka fuerit ab annis pluribus in universitate studii Cracoviensis conversatus, ad tantumque in studiis profecerit, quod in magistrum in artibus liberalibus est promotus, quamvis communi et magistrorum et doctorum reputatione pro homine honesto et fidei recte habebatur”. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 79; CDUC, t. 2, nr. 152, s. 104–105.

⁹ Sam Andrzej z Dobczyna przyznawał w liście do biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, że od 20 lat należał do grona uczonych krakowskiego studium generale („Ego vero XX annis in studio Cracoviensi cum magistris [...] semper mansi liber”). CDUC, t. 2, nr. 157, s. 111.

¹⁰ S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 23; P. Kras, *Kariera uniwersytecka*, s. 258.

¹¹ Biblioteka Jagiellońska, rkps 435; *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, t. 2: sygnatury 332–444, oprac. M. Kowalczyk, M. Markowski, J. Zathay, M. Zwiecan, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, 317–318. W kolofonie na k. 308r informacja o Andrzeju z Dobczyna została zamazana, co świadczy o działalności w środowisku krakowskim cenzury, która starała się ukryć tożsamość kopisty — heretyka. P. Kras, *Kariera uniwersytecka*, s. 259.

wisku akademickim, skoro dwukrotnie, najpierw w latach 1435–1436, a później w roku 1441 powierzono mu funkcję dziekana wydziału sztuk¹². O jego wysokiej pozycji świadczy także objęcie w 1439 roku kanonii w prestiżowej kolegiacie św. Floriana, w której zasiadali najwybitniejsi krakowscy uczeni¹³. W latach trzydziestych XV w. występował także jako jeden z przedstawicieli krakowskiej korporacji uniwersyteckiej w sporach majątkowych prowadzonych z dostojnikami kościelnymi i mieszczanami krakowskimi¹⁴.

Dopiero po niemal trzech dekadach spędzonych w murach krakowskiego *studium generale* mistrz Andrzej stał się postacią kontrowersyjną, a jego uniwersyteccy koledzy uznali go za „czarną owcę”, odżegnując się od jego poglądów. Przyczyną dramatycznego zerwania związków uczonych krakowskich z Gałką była jego fascynacja naukami Jana Wiklifa, które zostały potępione na soborze w Konstancji w 1415 roku. Mistrz Andrzej od dłuższego czasu — jak sam przyznawał: od dziesięciu lat — studiował, przepisywał i komentował pisma Wiklifa. Swoje studia nad nauką oksfordzkiego teologa i filozofa rozwijał potajemnie. Z tego względu, odnalezienie wiosną 1449 roku w mieszkaniu Gałki licznych dzieł Wiklifa, zaopatrzonych w komentarze właściciela, było ogromnym zaskoczeniem nie tylko dla władz kościelnych, ale także dla jego uniwersyteckich kolegów. Jeszcze przed wybuchem skandalu związanego z rewizją w jego mieszkaniu, został on uznany za sprawcę kilku wykroczeń, które zachwiały pozycją w krakowskim środowisku akademickim. W marcu 1445 roku, na posiedzeniu Kolegium Królewskiego, Andrzej z Dobczyna wystąpił z krytyką powszechnie szanowanego Jana Kantego, wytykając mu kumulację beneficjów. Wnioskował, aby czerpiący dochody z zarządu salin w Bochni Kanty został pozbawiony przywilejów profesorskich¹⁵. Możliwe, że właśnie wówczas zaczęto określać go przydomkiem Gałka, który odnosił się albo do gry w gałki (kulki), albo do jakiejś narośli czy też guza oszpecającego jego wygląd¹⁶. Przydomek Gałka miał charakter pejoratywny, a sam mistrz Andrzej nigdy się nim nie posługiwał. Termin ten nie pojawia się także w dokumentacji urzędowej uniwersytetu, natomiast można znaleźć go w listach pisanych przez niechętne mu osoby: Zbigniewa Oleś-

¹² *Księga promocji Wydziału Sztuk*, s. 33; *Najstarsza Księga promocji Wydziału Sztuk*, s. 209, 210, 212.

¹³ P. Kras, *Kariera uniwersytecka*, s. 261–262.

¹⁴ M.in. CDUC, t. 1, s. nr 87, s. 173; *Bullarium Poloniae*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska Kuraś, t. 5, Lublin, Rzym 1995, nr 358, s. 59 i nr 1615, s. 308; szerzej na ten temat P. Kras, *Kariera uniwersytecka*, s. 260–261.

¹⁵ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, rkps AUJ 63; wyd.: *Conclusiones antique Collegii Maioris Universitatis Cracoviensis 1432–1591*, oprac. D. Wójcik-Zega, Kraków 2014 (*Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae*, 3), s. 162; por. M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, s. 235, przyp. 133; por. S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 31.

¹⁶ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1956, s. 382; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. Mayerowa, t. 7, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk 1973, s. 184.

nickiego¹⁷, Jana Elgota¹⁸ czy profesorów innych krakowskich¹⁹. Pojawia się także w dopiskach umieszczonych przez Marcina Biema z Olkusza przy jego zapisie w księdze promocji uniwersytetu i kopiach listów zapisanych w rkps AUJ 378²⁰, a także w notatce sporządzonej przez plebana toruńskiego Hieronima z Waldau na kopii listu Eneasza Sylwiusz Piccolominiego opisującego jego pobyt w Taborze w 1451 roku²¹.

Cztery lata później, zimą 1448 roku, w środowisku uniwersyteckim Andrzej z Dobczyna wywołał pewne zgorszenie (*scandalum*), które zmusiło do interwencji biskupa krakowskiego. Z zachowanych źródeł nie wiadomo, na czym polegał ów występek, ale nie ulega wątpliwości, że dotyczył on nagannego zachowania Andrzeja w obrębie akademickiej korporacji. Jak wynika z listu Zbigniewa Oleśnickiego do biskupa wrocławskiego Piotra Nowaka z 13 maja 1449 roku, wszczął on postępowanie sądowe wobec Gałki na wniosek rektora i uczonych krakowskiego *studium generale*. Z pewnością nie chodziło wówczas o heretyckie poglądy mistrza Andrzeja związane z jego studiami nad pismami Wiklifa, bo w takim przypadku sprawa byłaby inaczej zakwalifikowana i zapadłby surowszy wyrok. Możliwe, że wywołane przez Gałkę zgorszenie miało związek z jakimś jego wystąpieniem przeciwko któremuś z krakowskich kolegów. Zważywszy na ostrość sporu, który powstał między środowiskiem uniwersyteckim, a zbiegłym na Śląsk mistrzem Andrzejem wiosną 1449 roku, zasadne jest poszukiwanie genezy tego konfliktu w jego stanowczej obronie realistycznego stanowiska w kwestii uniwersaliów. Niechęć do Gałki wśród władz uczelni i części jego kolegów była tak duża, że nie mógł on utrzymać swojego miejsca w uniwersyteckiej kolegiacie św. Floriana. Zbigniew Oleśnicki potraktował całą sprawę bardzo poważnie i, w porozumieniu z władzami uczelni, skazał Andrzeja z Dobczyna na półroczną pokutę w klasztorze cystersów w Mogile, gdzie miał zadośćuczynić za swój występek. Ponadto nakazał mu ustąpić z miejsca w kolegiacie św. Floriana²².

¹⁷ CDUC, t. 2, nr 151, s. 103, nr 152, s. 104 („Andreas presbyter dictus Galka”); Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 79 („Andreas Galka”).

¹⁸ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, t. 1, cz. 2, Cracoviae 1876 (*Monumenta Mediae Aevi Historica*, t. 2), nr 62, s. 67–68 („magister Galka”) i nr 63, s. 69–70 („magister Galka”); dalej cyt. CES XV; rkps AUJ 378, k. 27–30. Pani Doktor Dagmarze Wójcik dziękuję za pomoc w identyfikacji autora dopisek.

¹⁹ CDUC, t. 2, nr 153, s. 106 („Andreas de Dobschino alias Galka”); nr 154, s. 107 („Andreas dictus Galka”); zob. też zapiskę z rkps AUJ 63, f. 10; wyd.: *Conclusiones*, s. 168, gdzie Andrzej z Dobczyna jest określany jako „magister Galka”.

²⁰ *Najstarsza Księga promocji Wydziału Sztuk*, s. 24.

²¹ *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 6: *Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit*, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, Frankfurt am Main 1968, nr 20, s. 94.

²² „Sane exorto his diebus in hac civitate de persona cuiusdam Andree Galka in artibus liberalibus magistri quodam scandalo, nos ad instanciam venerabilium dominorum rectoris, doctorum et magistrorum universitatis studii Cracoviensis, et ut delictum debita concomitaretur poena, premissa

Gałka podporządkował się temu wyrokowi. Na przełomie 1448 i 1449 roku opuścił mieszkanie wynajmowane w kamienicy rajcy Jana Teschnera starszego i udał się do klasztoru mogińskiego. Równocześnie podjął zabiegi o zamianę swojego miejsca kapituły św. Floriana. Okoliczności całej sprawy były słabo znane, skoro w Krakowie uważano, że został on mnichem²³. Kiedy Andrzej z Dobczyna przebywał w Mogile, przed połową kwietnia 1449 roku, doszło do przeszukania jego krakowskiego mieszkania przez krakowskiego wikariusza generalnego *in spiritualibus* Jana Elgota²⁴. Rewizja nastąpiła w wyniku donosu złożonego przez jednego z kolegów Gałki, którego zaniepokoiły heretyckie teksty znalezione w kodeksach wypożyczonych mu przez mistrza Andrzeja. Jak pisali krakowscy profesorowie w liście do biskupa Nowaka z 15 maja 1449 roku, przeszukanie skrzyń pozostawionych przez mistrza Andrzeja w jego krakowskim mieszkaniu zostało przeprowadzone w porozumieniu z biskupem Oleśnickim²⁵. W wyniku rewizji ujawnione zostały liczne księgi, które rzuciły światło na wieloletnie zainteresowania mistrza Andrzeja poglądami Wiklifa. W liście do biskupa Oleśnickiego Jan Elgot informował o pismach Wiklifa i komentarzach sporządzonych przez Gałkę. Największe zdumienie krakowskiego wikariusza generalnego wzbudziły pieśni w języku polskim²⁶. Z wernakularnej twórczości mistrza Andrzeja zachowała się jedynie *Pieśń o Wiklifie*, która daje wgląd w jego pasję i talent poetycki²⁷. Niemniej-

---

cognitione solerti, mandato et sententia nostris eundem Andream deputavimus ad monasterium Clara Tumba ordinis Cisterciensis, in vicino huic civitati nostre situm, ad poenitentiam peragendam”. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 77; wyd.: CDUC, t. 2, nr 151, s. 103; por. P. Kras, «*Pastor gregis dominici et doctrina pestifera*». *Działania Zbigniewa Oleśnickiego w sprawie Gałki z Dobczyna (1448–1449)*, [w:] *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas, K. Gołąbek, M.A. Janicki, R. Michałowski, M. Piber–Zbieranowska, P. Węcowski, Warszawa 2014, s. 643–657, tu s. 650–651.

²³ Jak pisał Jan Elgot w liście do Zbigniewa Oleśnickiego, opisując reakcje środowiska krakowskiego na wiadomość o wyjeździe Gałki do klasztoru w Mogile: „quasi omnium, qui audiunt illud, est vox et sententia, quod magister Galka factus est monachus in Mogila”. CES XV, t. 1, nr 62, s. 68.

²⁴ Po uzyskaniu stopnia doktora dekretów w 1433 r. i Jan Elgot przez kolejne ponad dwie dekady był jednym z najbliższych współpracowników biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, pełniąc funkcję oficjała (1433–1439), kanclerza kurii biskupiej (1436–1439) i wikariusza generalnego *in spiritualibus* (1439–1449); był także scholastykiem krakowskim (1440–1452). M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki, a Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004, s. 200–209; M. Zdanek, *Jan z Lgoty zwany Elgot herbu Wieniawa*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *1364–1780*, red. W. Uruszczak, Kraków 2015 s. 139–141.

²⁵ CDUC, t. 2, nr 153, s. 106.

²⁶ „Reperit siquidem inter eos certos tractatus et libellos manu dicti magistri scriptos, plenos errorum, reperit laudes et carmina vulgaria in laudem Wycleph haeretici damnati etiam manu eiusdem annotati, invenit opera eiusdem Wycleph et illius Anglici complicitis (...)”. CES XV, t. 2, nr. 63, s. 68–69.

²⁷ T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1996, s. 534–545. O propagandowych funkcjach *Pieśni o Wiklepie* i innych tekstów wernakularnych przygotowanych przez Andrzeja z Dobczyna zob. P. Kras, *The Vernacular Eulogy of John Wyclif by Master Andrzej of Dobczyn: Textual Trans-*

sze zdziwienie Elgota wywołało odkrycie na marginesach ksiąg adnotacji z nazwiskami trzech wpływowych polskich możnowładców: wojewody poznańskiego i wielkopolskiego starosty generalnego Łukasza Górki (zm. 1475), podkomorzego krakowskiego Piotra Szafrąca (zm. 1456), a także starosty rabsztyńskiego Andrzeja Tęczyńskiego (zm. 1461). Jak przypuszczał Elgot, zapiski wskazywały, że mistrz Andrzej miał zamiar zainteresować możliwymi poglądami Wiklifa²⁸.

Mając w ręku tak jednoznaczne dowody odstępstwa swojego uniwersyteckiego kolegi, Jan Elgot podjął kroki zgodne z procedurą inkwizycyjną, która nakazywała zatrzymanie podejrzanego o herezję i postawienie go przed sądem. Z jednej strony wysłał do opata mogińskiego Tomasza pismo, informując o swoim odkryciu i nakazując mu zatrzymanie w klasztorze mistrza Andrzeja. Z drugiej, o całej sprawie poinformował dominikanina Jana z krakowskiego klasztoru Świętej Trójcy, papieskiego inkwizytora w diecezji krakowskiej, oczekując, że podejmie on postępowanie inkwizycyjne wobec mistrza Andrzeja²⁹. Niezwłocznie także wysłał wspomniane pismo do biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, informując o podjętych działaniach inkwizycyjnych. Zanim jednak *familiaries* biskupa przybyli do Mogiły, aby aresztować Gałkę, zdołał on zbiec z Krakowa i schronić się na dworze księcia opolskiego Bolka V³⁰.

Ucieczka Gałki pokrzyżowała plany postawienia go przed sądem inkwizycyjnym. Mistrz Andrzej znał zgromadzone w wyniku rewizji w jego mieszkaniu obciążające go materiały i obawiał się konsekwencji postępowania inkwizycyjnego. Z tego względu — jak pisał w swoich listach — „w obawie przed stosem” zdecydował się opuścić Polskę³¹. Biskup Zbigniew Oleśnicki nie pogodził się z utratą szansy postawienia Gałki przed swoim sądem. Zgodnie z prawem kanonicznym podjął działania, których celem było zatrzymanie zbiega i sprowadzenie go do Krakowa. W tym celu, 13 maja 1449 r. napisał listy do biskupa wrocławskiego Piotra Nowaka³² i książąt

---

mission of Dissident Ideas in Fifteenth Century Poland, [w:] *Pursuing a New Order*, red. P. Rychterová, vol. 2: *Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*, Turnhout 2019, s. 185–203, tu s. 186–193.

²⁸ CES XV, t. 2, nr 63, s. 69; por. S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 27; P. Kras, *The Vernacular Eulogy*, s. 196–198.

²⁹ CES XV, t. 1, nr 63, s. 69; P. Kras, «*Pastor gregis dominici*», s. 650–651; W. Świeboda, «*Universitas contra haeresim*». *Działalność antyheretycka Stanisława ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2021, s. 67–70.

³⁰ CDUC, t. 2, nr 61, s. 104. W liście do biskupa Zbigniewa Oleśnickiego z 16 kwietnia 1449 roku Jan Elgot winą za ucieczkę Gałki obarczył opata mogińskiego Tomasza: „In fuga ipsius ego multum inculpo conventum et abbatum in Mogila” (CES XV, t. 1, nr 64, s. 70).

³¹ CDUC, t. 2, nr 151, s. 104.

³² Oryginał listu Zbigniewa Oleśnickiego z 13 maja 1449 roku zachował się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 77; list odnalazł i wydał Johann Heyne (*Dokumentierte Geschichte*, s. 59–60, przyp. 1). Wcześniej jednak wydał ten list, przywołując niezidentyfikowany rękopis, Michał Wiszniewski — zob. M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, s. 228–230.

śląskich³³, w których przestrzegał przed mistrzem Andrzejem, określając go mianem „człowieka niebezpiecznego” i „skażonego błędami”. Powołując się na wynikające z prawa kanonicznego obowiązki biskupa i władców świeckich, wzywał do zatrzymania oskarżonego o herezję mistrza Andrzeja i wydania go w jego ręce³⁴.

W sukurs biskupowi Oleśnickiemu pospieszyli krakowscy profesorowie. Dla większości z nich ujawnienie zainteresowań Gałki nauką Wiklifa było dużym zaskoczeniem. Andrzej z Dobczyna był pierwszym przedstawicielem krakowskiego *studium generale*, który okazał się zwolennikiem potępionych nauk Wiklifa. Jego działalność rzucała cień na całe środowisko akademickie, które chlubiło się swoim zaangażowaniem w walce z husytyzmem³⁵. Z tego względu krakowscy uczeni czuli się zobligowani, aby publicznie odciąć się od swojego byłego kolegi i wesprzeć działania inkwizycyjne biskupa Oleśnickiego. W swoich listach do biskupa Nowaka i książąt śląskich przestrzegali przed Andrzejem z Dobczyna jako groźnym odstępcą i wzywali do postępowania zgodnie z prawem kanonicznym. Akcja podjęta przez Zbigniewa Oleśnickiego i krakowskich uczonych w sprawie Gałki była uzgodniona. Z jednej strony Zbigniew Oleśnicki występował jako ordynariusz diecezji, na którym spoczywał obowiązek osądzenia podejrzanego o herezję. Z drugiej zaś, wsparcie jego działań przez krakowskich uczonych wynikało nie tylko z bliskiej współpracy między biskupem a *studium* w walce z herezją, ale także z faktu, że sprawa dotyczyła członka uniwersyteckiej korporacji, który, przebywając na Śląsku, wciąż był kanonikiem związanej z krakowską wszechnicą kolegiaty św. Floriana.

Choć żaden z listów biskupa Zbigniewa Oleśnickiego i krakowskich profesorów nie był adresowany bezpośrednio do Andrzeja z Dobczyna, dotarły one w jego ręce, a on sam uznał, że powinien na nie zareagować. 23 czerwca 1449 r. napisał listy adresowane do kardynała Zbigniewa Oleśnickiego i krakowskich profesorów. Dodatkowo, z tą samą datą, przygotował list do niewymienionego z nazwiska możnowładcy. Mistrz Andrzej znał korespondencję, która dotarła na Śląsk, i w swoich listach odnosił się do pism Oleśnickiego i profesorów krakowskich. Listy Andrzeja z Dobczyna zachowały się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Znajdują się tam zarówno wykonane na polecenie Zbigniewa Oleśnickiego odpisy trzech listów Gałki, jak i oryginalne pismo mistrza Andrzeja do profesorów krakowskich. Odpisy jego trzech listów wraz z oryginałem listu do profesorów krakowskich zostały dołączone do drugiego listu kardynała Oleśnickiego do biskupa Piotra Nowaka z 11 lipca 1449 roku. Zbigniew Oleśnicki

³³ List Zbigniewa Oleśnickiego do książąt śląskich znany jest z kopii, która zachowała się w Archiwum Uniwersytetu Krakowskiego, rkps AUJ 378, k. 29–30; wyd.: CDUC, t. 2, nr 62, s. 104–105; M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, s. 230–231.

³⁴ P. Kras, «*Pastor gregis dominici*», s. 639–653.

³⁵ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagielly (1484–1434)*, Kraków 2004, s. 299–308; W. Świeboda, «*Universitas contra haeresim*», s. 46–57.

był zaskoczony brakiem działań ze strony Nowaka, który zamiast, zgodnie z jego prośbą, zatrzymać Gałkę, zdecydował się poznać opinię zbiega i przesłał mu kopie pism, jakie otrzymał od Oleśnickiego i uczonych krakowskich. Biskup wrocławski najwyraźniej przyjął do wiadomości wyjaśnienia Gałki i nie podjął żadnych działań inkwizycyjnych w jego sprawie. Można przypuszczać, że mistrzowi Andrzejowi udało się przekonać Piotra Nowaka, że jego konflikt z biskupem krakowskim i jego kolegami ma charakter akademicki i nie ma nic wspólnego z herezją. Oleśnicki nie pogodził się z odpowiedzią Nowaka i uznał, że został on wprowadzony w błąd przez Gałkę. Z tego względu, aby przekonać biskupa wrocławskiego, z jak groźnym heretykiem ma do czynienia, polecił wykonanie odpisów trzech pism Gałki z 23 czerwca i przesłanie ich wraz z jego pismem do Nowaka. Wierzył, że lektura tych listów skłoni Nowaka do zmiany swojego stanowiska i podjęcia kroków w celu zatrzymania tak niebezpiecznego zbiega³⁶.

Zarówno oryginalne listy biskupa Oleśnickiego i profesorów krakowskiego do biskupa Nowaka, jak i listy Andrzeja z Dobczyna zachowały się w zespole korespondencji Piotra Nowaka z lat 1447–1456, która znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. List Andrzeja Gałki do profesorów krakowskich zachował się w dwóch egzemplarzach noszących sygnatury X 80 i X 81. Jak wykazał Stanisław Kolbuszewski, rękopis X 81 jest kopią, a rękopis o sygnaturze X 80 jest oryginalnym listem, który wyszedł spod ręki mistrza Andrzeja. Kolbuszewski szczegółowo opisał cechy fizyczne oryginalnego listu, który został napisany bez błędów i poprawek. List zawiera adres, który po złożeniu znajduje się na zewnętrznej stronie pisma³⁷. Zastanawiając się, w jaki sposób oryginalny list Gałki trafił w ręce biskupa Nowaka, Kolbuszewski doszedł do wniosku, że stało się tak przez pomyłkę kopisty, który wraz z trzema kopiami listów mistrza Andrzeja przekazał wysłannikowi udającemu się do Wrocławia także oryginalne pismo do profesorów krakowskich. Taka pomyłka świadczy o pośpiechu, w jakim działał Zbigniew Oleśnicki i jego personel³⁸.

Trzy zachowane listy Andrzeja z Dobczyna różnią się pod względem treści i stylu. W liście do Oleśnickiego mistrz Andrzej pisze z szacunkiem wobec swojego dostojnego adresata, choć i tu można znaleźć uszczypliwe uwagi. Mistrz Andrzej żali się na oskarżenia i brutalne działania podjęte przez urzędników biskupa krakowskiego, które zmusiły go do pośpiesznej ucieczki z Polski. Z dumą

³⁶ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 79; list został odnaleziony i wydany przez S.B. Klose (*Dokumentierte Geschichte und Beschreibung von Breslau in Briefen*, t. 2, cz. 2, Breslau 1781, s. 22–23).

³⁷ S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 43–44.

³⁸ Wydaje się, że kopie listów Andrzeja z Dobczyna zostały sporządzane w ciągu jednego dnia. List Piotra Nowaka przywiózł do Krakowa kanonik wrocławski Hieronim Beschenloer 10 lipca, a już dzień później Zbigniew Oleśnicki odpowiedział na to pismo, informując o dołączeniu kopii listów Andrzeja z Dobczyna.

przyznaje się do studiowania tekstów Jana Wyclifa, wymieniając tytuły czterech traktatów: *De universalibus*, *De ideis*, *De blasphemia* i *De simonia*, które czytał³⁹. Nie uważa jednak tego za nic nagannego i twierdzi, że znajomość tych prac jest niezbędna do poprawnego objaśniania prawd Bożych zawartych w Piśmie Świętym. Deklaruje zarazem chęć obrony poglądów Wyclifa przed biskupem krakowskim, jeżeli zostanie mu dana taka możliwość. W swoim piśmie ostro atakuje uczonych krakowskich, którzy ignorując pisma Wyclifa na temat uniwersaliów, „darmo jedzą chleb polskiego króla”. Obarcza ich winą za swoje problemy i zarzuca odstąpienie od tradycji uniwersytetu, w którym od założenia nauczano realistycznej filozofii. Z punktu widzenia Gałki, który stał po stronie realizmu, jego spór z uniwersyteckimi kolegami dotyczył wyłącznie kwestii logiki i metafizyki, a nie doktryny Kościoła. Z tego względu, mimo że chwalił się lekturą pism polemicznych Wyclifa, zwracał przede wszystkim uwagę na znaczenie jego pism filozoficznych: *De universalibus* i *De ideis*, których — jak twierdził — nikt z krakowskich uczonych nie zakwestionował⁴⁰. Broniąc poglądów filozoficznych Wyclifa, stawał zarazem w obronie wolności uniwersyteckiej debaty. List do Oleśnickiego, poza obroną własnej ortodoksji i skargą na niesprawiedliwe potraktowanie, był swoim ostrzem wymierzony w środowisko krakowskiego *studium generale*. Warto podkreślić, że mimo uszczypliwości, mistrz Andrzej nie uderzał w nim w biskupa krakowskiego czy w hierarchię kościelną, ale starał się sprowadzić debatę do kwestii filozoficznych, a więc do poziomu, na którym rozstrzygnięcie mogło zapaść wyłącznie na forum uniwersyteckim. Z tego względu, w umieszczonym pod właściwym listem dopisku, informuje kardynała Oleśnickiego o swoim liście do profesorów krakowskich, zachęcając go do zapoznania się z jego treścią⁴¹. Jak wskazuje dopisek, list do profesorów krakowskich był rozwinięciem wątków poruszonych w piśmie do Oleśnickiego.

Inny charakter ma list do niewymienionego z imienia polskiego możnowładcy (*baro*). Zapewne mistrz Andrzej intencjonalnie wołał zachować anonimowość

³⁹ CDUC, t. 2, nr 157, s. 111.

⁴⁰ „(...) hoc sponte fateor, quod legi et scripsi pluribus annis libros magistri Iohannis Wicleph de universalibus et de ideis, de simonia, blasphemia, quorum librorum quidam videntur mihi esse verissimi, sic quod ipsorum veritas per nullum doctorem mundi vel magistrum poterit reprobari, et signanter liber de universalibus et liber de ideis” — ibidem. W pierwszej połowie XV w. w Krakowie dostępne były kopie obu kluczowych dzieł logicznych Wyclifa, których wspominał mistrz Andrzej z Dobczyna. Znalazły się one w kodeksie czeskiego teologa Stefana Palecza (rkps BJ 848), który do 1411 roku był zwolennikiem filozofii realistycznej i komentował pisma Wyclifa. W 1417 roku osiadł w Krakowie, a po jego śmierci w 1422 roku z jego kodeksu korzystali inni krakowscy uczeni. Z kodeksu Palecza kopiowano traktaty Wyclifa, m.in. kopia *De universalibus* znalazła się w rkps BJ 1855. P. Kras, *Recepcja pism Johana Wyclifa w Czechach i w Polsce*, [w:] *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, red. A. Barciak, W. Iwańczak, Katowice 2006, s. 218–251, tu s. 242–243.

⁴¹ CDUC, t. 2, nr 157, s. 112.

swojego adresata, nie chcąc narażać go na problemy w przypadku, gdyby list wpadł w niepowołane ręce. Prawdopodobnie mamy w tym przypadku do czynienia z listem adresowanym do większego grona odbiorców. Wśród możliwych, do których Andrzej z Dobczyna skierował swoje pismo, mogli znajdować się trzej panowie, których nazwiska umieścił na marginesie kodeksów skonfiskowanych przez Elgota. Byli to wpływowi możnowładcy, którzy mogli zainteresować się poglądami Wiklifa na temat przywilejów duchowieństwa i sekularyzacji majątków kościelnych⁴². List do możnowładcy ma formę manifestu, w którym mistrz Andrzej broni swojej ortodoksji, skarży się na krzywdzące potraktowanie przez biskupa krakowskiego, a także prosi o interwencję w swojej sprawie u polskiego monarchy. Oskarża biskupa Oleśnickiego i krakowskich uczonych o nieuzasadnione rozpowszechnianie zarzutów o herezję. Wyraża zarazem nadzieję, że polski monarcha, wspólnie ze swoją radą, zechcą osądzić jego spór z biskupem i krakowskimi uczonymi, za poglądami Wiklifa wskazując, że do króla należy pełnia władzy w zakresie sądenia biskupów i kapłanów⁴³. Mistrz Andrzej liczył, że dzięki wstawiennictwu adresata listu, otrzyma od władcy glejż żelazny, który pozwoli mu powrócić do Polski i przed obliczem władcy obalić zarzuty Oleśnickiego i krakowskich profesorów⁴⁴.

Pismo Gałki do anonimowego możnowładcy było także próbą propagowania niektórych poglądów Jana Wiklifa. Na kartce, dołączonej do tego listu, w związku sposobu Andrzeja z Dobczyna opisuje naukę angielskiego teologa na temat *dominium*, wyciągając z niej wnioski dotyczące prawa władcy do konfiskaty majątku kościelnego i ograniczenia praw duchowieństwa. Wskazuje na fatalne skutki tzw. donacji Konstantyna Wielkiego, który obdarzył Kościół władzą i majątkiem. Darowizna cesarska jest postrzegana jako źródło zła, trawiącego Kościół

⁴² P. Kras, *The Vernacular Eulogy*, s. 197–198.

⁴³ „Rex enim est dei vicarius, quem proximo dictum est esse timendum, ideo est sibi servari honorificenciam in eius vicario (...)”. Iohannis Wyclif *Tractatus de officio regis. Now first edited from the Vienna MSS. 4524 and 3933*, wyd. A.W. Pollard, Ch. Sayle, London 1887, s. 4; „(...) rex habet potestatem coactivam universalissimam regni sui, ego posito, per possibile, quod expediat clerum per subtractionem invitiam temporalium castigari, hoc principaliter spectat ad regis officium”. Iohannis Wycliffè *Tractatus de civili dominio liber primus. Now First Edited from the Unique Manuscript at Vienna*, wyd. R.I. Poole, London 1885, s. 270 Na temat poglądów Wiklifa na temat *dominium* i wyższości władzy monarszej nad kościelną zob. M. Wilks, *Royal Priesthood. The Origins of Lollardy*, [w:] idem, *Wyclif. Political Ideas and Practice*, wyd. A. Hudson, Oxford 2000, s. 101–116; T. Shogimen, *John Wyclif's Ecclesiology and Political Thought*, [w:] *A Companion to John Wyclif. Late Medieval Theologian*, red. I.Ch. Levy, Leiden 2006, 199–240; P. Kras, *Reformatio Ecclesiae w nauczaniu Jana Wiklifa i Jana Husa*, [w:] *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. P. Kras, M. Nodl, Warszawa 2017, s. 89–92.

⁴⁴ „(...) quosque possem habere saluum conductum ad regem Polonie, coram quo ac sua baronia, si daretur michi libertas defendendi causam meam et dicendi veritatem contra episcopum et doctores Cracovienses me hereticantes pro eo, quod legi et scripsi libros Wicleph (...)”. CDUC, t. 2, nr 159, s. 113.

rzymski. Przyjęcie darowizny spowodowało odrzucenie pierwotnego ubóstwa, w jakim żyli apostołowie i pierwsze pokolenia chrześcijan. W efekcie donacji Konstantyna duchowieństwo Chrystusa przekształciło się w duchowieństwo cesarskie, bogato uposażone w dobra ziemskie i przywileje. Skoro zło pustoszące Kościół rozwinęło się z cesarskiej darowizny, to aby przywrócić Kościołowi jego pierwotną, apostołską formę, należy go pozbawić cesarskich darów⁴⁵. W eklezjologii Wiklifa darowizna cesarza Konstantyna Wielkiego zajmowała miejsce centralne, jako źródło skażenia Kościoła grzechem pychy i żądzą władzy. Temat ten podejmował teolog w niemal wszystkich swoim pismach, w których diagnozował źródła kryzysu współczesnego Kościoła. W wykładzie dziejów Kościoła donacja Konstantyna była punktem zwrotnym, od którego zaczął się upadek pierwotnego Kościoła, kierującego się naukami Chrystusa (*ecclesia Christi*). Wraz z przyjęciem dóbr ziemskich i przywilejów świeckich, duchowieństwo Chrystusa (*sacerdotes Christi*) przekształciło się w duchowieństwo cesarskie (*sacerdotes caesarei*)⁴⁶. Jeżeli Andrzej z Dobczyna faktycznie znał polemiczne traktaty Wiklifa *De apostasia* i *De blasphemia*, to znalazł w nich wzmianki na temat donacji Konstantyna. W *De apostasia* mógł przeczytać krótką opinię o ciężkim grzechu, który popełnił papież Sylwester przyjmując donację Konstantyna⁴⁷. Z kolei w traktacie *De blasphemia* Gałka mógł znaleźć bardziej szczegółowy wykład porównujący donację Konstantyna do „zatrutego korzenia” (*venenosa radix*), który skaził cały Kościół. Jak pisał Wiklif, przekazana wówczas duchowieństwu władza (*dominium*) była sprzeczna z wolą Bożą i doprowadziła chrześcijan do wielu nieszczęść: ubóstwa, rozłamów i wojen⁴⁸.

Wśród trzech listów Andrzeja z Dobczyna wysłanych z Głogówka 23 czerwca 1449 r., pismo do profesorów krakowskich zajmuje szczególne miejsce i z tego względu jego treść i forma zasługują na wnikliwą analizę. W adresie mowa jest o rektorze i całej korporacji Uniwersytetu Krakowskiego, tymczasem właściwy tekst listu rozpoczyna lista dziesięciu krakowskich uczonych, wśród których znaleźli się Piotr z Liptowa, Paweł z Kłobucka, Jan z Ludziska, Michał z Krosna, Wojciech z Lyśca, Jan Elgot, Paweł z Pyskowic, Bartłomiej z Radomia, Jan Kanty

⁴⁵ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 84, CDUC, t. 2, nr 159, s. 115–116.

⁴⁶ M.in. Iohannis Wycliffe *Tractatus de civili dominio liber secundus*, wyd. J. Loserth, R.L. Poole, F.D. Matthew, London 1900, s. 408–409; idem, *Triologus cum supplemento Trialogi*, wyd. G. Lehler, Oxford 1869, s. 372–373; idem, *Tractatus de potestate pape*, wyd. J. Loserth, London 1907, s. 120–124; por. M. Wilks, *Reformatio Regni: Wyclif and Hus as Leaders of Religious Protests*, [w:] idem, *Wyclif*, s. 63–89; T. Shogimen, *Wyclif's Ecclesiology*, s. 207–211; S.E. Lahey, *John Wyclif*, Oxford 2009, s. 190–191 i 215–216.

⁴⁷ Iohannis Wycliff, *Tractatus de apostasia. Now First Edited from the Vienna Mss. 1343 and 3935*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1889, s. 14.

⁴⁸ Iohannis Wyclif, *Tractatus de blasphemia. Now First Edited from the Vienna Ms. 4514*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1893, s. 61–62.

i Benedykt Hesse. Wybór osób nie mógł przypadkowy⁴⁹. Nie ulega wątpliwości, że mistrz Andrzej chciał, aby jego list trafił szczególnie do wymienionych przezeń osób. Można przypuszczać, że w gronie adresatów listu znaleźli się uczeni, z którymi mistrz Andrzej prowadził spory w sprawach filozoficznych. W dopisku do listu skierowanym do Zbigniewa Oleśnickiego, Gałka pisał o dyskusjach, które otwarcie prowadził ze swoimi kolegami, a które sprawiły, że wśród niektórych z nich stał się znienawidzony⁵⁰. Wśród wymienionych osób znajdowali się uczeni, którzy z racji swojej pozycji i dorobku odgrywali kluczową rolę w krakowskim *studium generale*. Było wśród nich pięciu doktorów teologii, trzech doktorów dekretów i jeden doktor medycyny. Niektórzy krakowscy uczeni wskazani przez Gałkę piastowali najwyższe uniwersyteckie godności dziekana i rektora. Byli oni autorami cenionych prac z zakresu eklezjologii i brali aktywny udział w debacie na temat reformy Kościoła. W tym gronie na wyróżnienie zasługuje Benedykt Hesse, jeden z najznakomitszych przedstawicieli krakowskiej szkoły teologicznej i autor licznych dzieł eklezjologicznych, w tym także jednego z traktatów napisanych w obronie koncyliaryzmu na sobór w Bazylei. W swoich pracach Hesse zajmował się dyskusją wokół uniwersaliów, a swój wykład na ten temat wyłożył przede wszystkim w swoim traktacie *De anima*⁵¹. Jan z Ludziska był z kolei cenionym mówcą, który często przemawiał w imieniu korporacji uniwersyteckiej podczas uroczystości religijnych i akademickich⁵². Jan Kanty należał nie tylko do czołowych krakowskich teologów, ale wyróżniał się także swoją pobożnością. Czterech spośród dziesięciu wymienionych z imienia uczonych krakowskich zasiadało wraz z Gałką w kolegiacie św. Floriana (Bartłomiej z Radomia Benedykt Hesse, Paweł z Kłobucka, Paweł z Pyskovic)⁵³. Istotą sporu pomiędzy tym gronem krakowskich profesorów a mistrzem Andrzejem, były kwestie logiki i metodologii, w których centrum znajdował się stosunek do powszechników.

Już otwierająca list inwokacja nadaje mu charakter polemiczny⁵⁴. W całym liście mistrz Andrzej nie szczędzi złośliwości pod adresem swoich byłych aka-

⁴⁹ W literaturze przedmiotu zgodnie uważa się, że grono adresatów listu Gałki było starannie dobrane, a znajdujący się w nim uczeni należeli do najznakomitszych profesorów uniwersytetu. M.in. K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *Średnie wieki i odrodzenie*, Kraków 1900, s. 463; K. Ożóg, *Michał z Krosna*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *1364–1780*, s. 272.

⁵⁰ „(...) semper dixi contra doctores, ob quod fui multis odiosus (...)”. CDUC, t. 2, nr 257, s. 112.

⁵¹ M. Ozorowski, *Życie i działalność Benedykta Hessego*, „*Studia Teologiczne*”, 1998, t. 16, s. 79–92; S. Wielgus, *Benedykt Hesse*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, red. A. Maryniarczyk, t. 1, Lublin 2011, s. 94–96.

⁵² B. Nadolski, *Jan z Ludziska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1964, s. 461–462.

⁵³ CDUC, t. 2, nr 122, s. 41–42; por. J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, t. 1, Kraków 1900, s. 251–252; P. Kras, *Kariera uniwersytecka*, s. 262.

⁵⁴ Kazimierz Morawski określił ten zwrot mianem „patetycznej inwokacji” (*Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1, s. 463).

demickich kolegów⁵⁵. Dobór tematów i wspierających je cytatów biblijnych wskazuje, że chciał zadrwić z uczonych krakowskich. Tuż po rozpoczynającej list inwokacji, Gałka zarzuca im grzech ambicji, który jest gorszy od sodomii. Ów grzech polega na uzurpowaniu sobie szczególnej roli w objaśnianiu tajemnic Pisma Świętego i narzucaniu swoich poglądów innym. Niewątpliwie, wybierając taki temat, mistrz odnosił się bezpośrednio do deklaracji wyrażonej przez profesorów krakowskich w ich liście do biskupa wrocławskiego Piotra Nowaka. Uczeni krakowscy pisali w nim:

Ponieważ nie na próżno zostały ustanowione w różnych okolicach i królestwach świata uniwersytety, lecz po pierwsze po to, aby kształcił się w nich w sztukach i zwyczajach wyzwolonych umysł ludzi będących w kwiecie młodości, dalej po to, aby Kościół kierowany słusznym sterem, cieszył się biegłością w prawie boskim i ludzkim i wreszcie po to, aby prowadził spokojną kontemplację, wsparty darem świętej wiedzy, umocniony ochroną magistrów i doktorów, których bystrym umysłem, jeśliby jakie herezje, jeśli jakieś błędy albo rozłamy powstały dla rozerwania stada Pańskiego będącego pod opieką czcigodnych ojców biskupów, na których spoczywają obowiązki pasterskie, te herezje zostałyby wyraźnie dostrzeżone, a kąkol zostałby oddzielony od pszenicy, aby potem sierpem powagi czcigodnych ojców biskupów został wycięty, aby nie zagłuszył zboża⁵⁶.

Pokazując konsekwencje nadmiernych ambicji, przypomina działalność arcykapłana żydowskiego Jazona, który, aby osiągnąć swoją godność, nie wahał się spełnić życzeń pogańskiego króla Antiocha Epifanesa IV, wznosząc obok świątyni jerozolimskiej gimnazjum (2 Mac 4, 7–17; 1 Mac 1, 10–15). Odrzucając przekonanie krakowskich uczonych o ich szczególnej roli w Kościele, Gałka przywołuje fragmenty Nowego Testamentu i Listów apostoelskich, w których zawarto przestrogi przed wynoszeniem się ponad innych⁵⁷. Swoim byłym kolegom zarzuca, że bez żadnego dowodu oskarżają go, że jest człowiekiem o skażonej wierze. Podważając zasadność takiego sformułowania, wskazuje nikłą wiarygodność krakowskich uczonych, którzy wbrew deklarowanym w liście do biskupa Nowaka przekona-

⁵⁵ Wskazywano także na sarkastyczny charakter tego pisma, którego styl różni się od jego dwóch pozostałych listów. S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 31; K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1, s. 463–464. Kazimierz Morawski stwierdził, że „pismo do uniwersytetu odbija wobec tej czelności powagą namaszczenia i ironii” (ibidem, s. 463), a Marian Zwiercan określił list Galki jako „sarkastyczny i złośliwy” (M. Zwiercan, *Paweł z Kłobucka*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 384).

⁵⁶ CDUC II, nr 158, s. 110–112; przekład listu w opracowaniu D. Gackiej, [w:] T. Michałowska, *Awantura o Gałkę*, s. 119.

⁵⁷ O erudycji biblijnej Andrzeja z Dobczyzna z przywołaniem także tego fragmentu jego listu do profesorów krakowskich zob. K. Biliński, *Biblijne konteksty «Pieśni o Wiklefcie» Jędrzeja Galki z Dobczyzna*, „Pamiętnik Literacki” 1997, t. 88, z. 4, s. 139–144.

niom, popełniają błędy w swoich osądach. Jako przykład takiego błędu z przeszłości, wypomina im traktat, w którym dowodzili wyższości soboru nad papieżem⁵⁸. Mistrz Andrzej miał zapewne na myśli traktat Tomasza Strzemińskiego, który reprezentował oficjalne stanowisko uczonych krakowskich na soborze w Bazylei⁵⁹. Wiedział także o zmianie tego stanowiska, która nastąpiła wiosną 1449 roku, gdy krakowskie studium uznało papieża Mikołaja V⁶⁰. Skoro, pomimo swojego wieloletniego poparcia koncyliarysty, czego wyrazem był traktat Strzemińskiego, uczeni krakowscy porzucili sobór, to jak — pytał mistrz Andrzej — można dawać wiarę ich osądom? Skoro w tak poważnej sprawie, dotyczącej eklezjologii, pomylili się tak bardzo, to skąd wiadomo, że w ocenie jego poglądów się nie mylą? Na poparcie swojego stanowiska przywołuje fragment z Pierwszego Listu św. Jana Ewangelisty: *Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint* (1 Io 4, 1)⁶¹. Wypominając swoim byłym kolegom nadmiar ambicji, wprost oskarża ich o herezję, a nawet apostazję, gdyż wbrew prawdom wiary (*fides Christi*), mówiącym, że tylko Chrystus jest prawdziwym mistrzem, usurpują sobie jego miejsce, żądając od ludzi, aby nazywali ich nauczycielami i mistrzami. Jako ewangeliczną *auctoritas* przywołuje fragment Ewangelii św. Mateusza: *Nec vocemini magistri, quod magister vester unus est Christus* (Mt 23, 10)⁶², oraz list Jakuba: *Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quod iudicium maius sumitis* (Iac 3, 1)⁶³. Ironicznie zapytuje się, kto zwolnił ich z przestrzegania tych nauk? („*Quisnam vobiscum contra hanc fidem predictam dispensavit*”).

⁵⁸ „*Quibus scriptis vestris nullus hominum obligatur ad credendum, patet per locum a maiori negative, cum tractatui, quem scripsistis contra papam, nullus obligatur ad credendum*”; por. K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1, s. 464.

⁵⁹ Był to jeden z pięciu traktatów koncyliarystycznych napisanych przez krakowskich uczonych. Obok Tomasza Strzemińskiego, pisma broniącą wyższości soboru nad papieżem przygotowali także Benedykt Hesse, Jakub z Paradyża, Jan Elgot i Wawrzyniec z Raciborza — zob. *Polskie traktaty koncyliarystyczne z połowy XV w.*, wyd. W. Bucichowski, Warszawa 1987 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, 23); traktat Tomasza Strzemińskiego pt. *Determinatio Basiliensis seu Tractatus communis universitatis*, ibidem, s. 167–230. Zob. J. Domański, *Koncyliarystyka w okresie soboru bazylejskiego*, [w:] *Zarys dziejów filozofii w Polsce*, red. Z. Ogonowski, Warszawa 1989, s. 71–77; T. Wunsch, *Konziliarismus und Polen, Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn–München–Wien–Zürich 1998, s. 123–126, 184–187, 202–213.

⁶⁰ Niedługo po dotarciu listów mistrza Andrzeja do Krakowa, 3 lipca 1449 r., profesorowie krakowscy uznali obediencję Mikołaja V. CDUC, t. 2, nr 160, s. 118–119.

⁶¹ „*Umiłowani, nie dowierzajcie każdemu duchowi, ale badajcie duchy, czy są z Boga*”. Wszystkie przekłady cytatów z Pisma Świętego podaję za *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* w przekł. z jęz. oryg.; oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. 5 na nowo oprac. i popr., Poznań–Opole 2005.

⁶² „*Nie chcecie również, żeby was nazywano nauczycielami, bo jeden jest tylko wasz Mistrz, Chrystus*”.

⁶³ „*Niech zbyt wielu z was nie uchodzi za nauczycieli, moi bracia, bo wiecie, iż tym bardziej surowy czeka was sąd*”.

Zarzucając krakowskim uczonym herezję, Gałka opiera się na głoszonej przez Wiklifa zasadzie nadrzędności Pisma Świętego nad prawem ludzkim. W nauczaniu Wiklifa *sola scriptura* była zasadą nadrzędną i unieważniającą wszystkie dowody i racje. To, co zostało objawione w Piśmie Świętym, jest prawem Bożym, którego żaden człowiek, niezależnie od swojej pozycji w Kościele, nie może zmienić⁶⁴. Skoro Chrystus stwierdził, że tylko On jest prawdziwym mistrzem, to należy to przyjąć bez zastrzeżeń. Skoro On jest mistrzem, to nie mogą być mistrzami krakowscy profesorowie, bo takie stanowisko stoi w sprzeczności z Pismem Świętym. W swojej polemicznej wypowiedzi, mistrz Andrzej czyni przytyk do udziału byłych kolegów w sporze między soborem powszechnym a papieżem o supremację w Kościele. Jak zauważa, skoro nikt nie może być ani wyższy od Chrystusa, ani Mu równy, to debata o wyższości soboru czy papieża w Kościele jest całkowicie bezzasadna („Nec enim maior Christo nec equalis, si dicatur esse maior, ut puta, papa vel concilium?”). Ci zaś, którzy — jak krakowscy uczeni — uważają inaczej, są Antychrystem, zgodnie ze słowami św. Pawła z Drugiego Listu do Tesaloniczan (2 Thes 2, 3–4).

Prowadząc swój wywód, Gałka odrzuca zastrzeżenie krakowskich uczonych, że Chrystus nie objawił całej prawdy, jak wynikałoby z przywoływanego przez nich fragmentu Jego wypowiedzi zapisanej w Ewangelii św. Jana: *Adhuc multa habeo vobis dicere sed non potestis portare* (Io 16, 12)⁶⁵. Jak dowodzi mistrz Andrzej, słowa Chrystusa zostały wypowiedziane przed Jego zmartwychwstaniem, gdy apostołowie nie poznali jeszcze całej prawdy. Natomiast wraz ze Zstąpieniem Ducha Świętego, cała prawda wiary została im przekazana, co potwierdzają słowa Chrystusa: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* (Io 16, 13)⁶⁶. Jak twierdzi Gałka, Ewangelia jasno dowodzi, że po Zesłaniu Ducha Świętego wszystkie prawdy wiary zostały apostołom przekazane i nie ma potrzeby, aby dalej ich szukać. Jako dowód, przywołuje decyzje soboru jerozolimskiego (Act 15, 1–35).

W dalszej części swojego listu mistrz Andrzej starał się udowodnić, jak ważna jest znajomość pism angielskiego uczonego, aby kompetentnie wypowiadać się na tematy filozoficzne i teologiczne. Wskazuje, że nie sposób prowadzić rozważań z zakresu logiki i metafizyki bez znajomości poglądów Wiklifa, a ci, którzy ich nie znają, są jak ślepcy niepotrafiący rozpoznać kolorów. Formułując tak jednoznaczną opinię, Gałka deklaruje się otwarcie jako zwolennik Wiklifa i jego realistycznej logiki. Uczeni krakowscy jawią mu się jako ignoranci, gdyż nie znając pism Wiklifa, nie są w stanie wyjaśnić podstawowych kwestii z zakresu logiki, filozofii, Pisma Świętego i wiary chrześci-

⁶⁴ G.R. Evans, *Wyclif's Logic and Wyclif's Exegesis: The Context*, [w:] *The Bible in the Medieval World. Essays in Memory of Beryl Smalley*, red. K. Walsch, D. Wood, Oxford 1985, s. 287–291.

⁶⁵ „Jeszcze wiele mam wam do powiedzenia, ale teraz [jeszcze] znieść nie możecie”.

⁶⁶ „Gdy zaś przyjdzie On, Duch Prawdy, doprowadzi was do całej prawdy”.

jańskiej. Aby dowieść swoich racji, sięga do znanych mu z pism Wiktora syllogizmów, które dowodzą, jak ważne jest przyjęcie realistycznej logiki Wiktora dla zrozumienia prawd Bożych.

Pierwszy syllogizm Andrzej z Dobczyna zaczerpnął z traktatu Wiktora *De universalibus*, do którego lektury przyznawał się w swoich listach. Syllogizm ten pozwolił Wiktorowi wyjaśnić jedność Trójcy Świętej, a zarazem odrębności tworzących ją Osób. Jak pisał za Wiktor Galka, skoro zarówno Ojciec, jak i Syn mają tę samą istotę (*essencia divina*), to znaczy, że Syn jest Ojcem: „Et primo sine predicta noticia non potestis veraciter solvere illud syllogismum divina est Pater, hec essencia divina est Filius, ergo Filius est Pater”⁶⁷. W swoim wykładzie w *De universalibus*, Wiktor dowodził, że wspólna *essencia divina* pozwala zrozumieć jedność Trójcy Świętej, bo zarówno Ojciec, Syn, jak i Duch Święty mają tę samą boską naturę, różną od natury ludzi czy zwierząt. Nauka Wiktora o uniwersaliach pozwoliła uzasadnić odrębność Ojca i Syna, bo choć mają Oni te same przymioty wynikające ze wspólnej natury, takie jak wieczność czy wszechmoc, to różnią się między sobą przypadłościami (*accidencia*), bo Ojciec zrodził Syna, Syn przyjął ludzkie ciało, cierpiał na krzyżu itp.⁶⁸ Odwołując się do realistycznej koncepcji uniwersaliów, w rozdziale czwartym traktatu *De universalibus* Wiktor przeprowadził systematyczny wykład na temat Trójcy Świętej⁶⁹, który niewątpliwie był znany mistrzowi Andrzejowi z Dobczyna. Wiktor kategorycznie odrzucał zarzuty, że uniwersalia prowadzą do błędów w rozumieniu Trójcy Świętej. Przedkładając jednak Pismo Święte nad dowody oparte na logice, stwierdzał zarazem, że rozważanie tajemnic Bożych nie należy do porządku filozoficznego, a ludzki rozum nie jest w stanie zrozumieć tak skomplikowanej istoty Boga, stąd pozostaje jedynie przyjęcie tego dogmatu światłem wiary⁷⁰. Podobną metodę przyjmował zresztą także Hesse i inni krakowscy uczeni.

⁶⁷ Andrzej Galka zapożyczył ten syllogizm z rozdziału piątego traktatu Wiktora *De universalibus*: „Et conformiter respondet Fidelis haeretico sic argumenti: Ista communis essentia est Pater, Et ista eadem essentia est Filius. Igitur Pater est Filius” (John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, wyd. I.J. Mueller, Oxford 1985, s. 99–100). Dziękuję prof. Stephenowi E. Lahey’owi z University of Nebraska za cenne uwagi dotyczące syllogizmów z pism Wiktora.

⁶⁸ Systematyczną analizę nauki Wiktora na temat Trójcy Świętej przedstawił S.E. Lahey, *Wyclif’s Trinitarian and Christological Theology*, [w:] *A Companion to John Wyclif*, red. I.C. Levy, Leiden 2006, s. 127–198.

⁶⁹ John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 90–97; podobny wywód znalazł się także w innym dziele logicznym Wiktora *Purgans errores circa universalibus in communi* — wyd. w: Iohannis Wyclif, *De ente libri duarum excerpta*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1909, s. 20–42.

⁷⁰ „Et sic in quolibet modo alicuius trium figurarum contingit syllogistice formaliter inferre oppositum dictas sententiae. Nec suffragantur exempla theologica in materia de Trinitate, quia omnia illa sunt supernaturalia sola Fidei credita, captivata ratione humana per lumen Fidei confudens iudicium luminis naturalis. In isto visum est mihi quondam quod argumenta praedicta non habent corticem coloris eo quod in omnibus illis est notoria fallacia ut ostendi. Sed post percepti praecipuos philosophos perturbari et variare verbaliter in ista sententia”. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 86.

W pierwszej dekadzie XV w. oparty na zasadach realistycznej logiki wywód Wiklifa dotyczący Trójcy Świętej z *De universalibus* stał się przedmiotem dyskusji na uniwersytecie praskim. W oparciu o traktat Wiklifa swoje poglądy na temat tajemnicy Boga w Trójcy jedyne przedstawili m.in. Stefan Palecz, Hieronim z Pragi, a także Jan Hus⁷¹. Ilustrujący stanowisko realistów komentarz wraz z ikonograficzną prezentacją koncepcji Trójcy Świętej (*Scutum fidei*) przygotował Hieronim z Pragi, bliski współpracownik Husa, a zarazem jeden z czołowych praskich wiklifistów, który przez pewien czas przebywał w Oksfordzie, gromadząc teksty Wiklifa. *Scutum fidei* w graficznej formie obrazowało jedność Trójcy Świętej, a zarazem odrębność tworzących ją Osób Bożych, odwołując się do istnienia jednej boskiej substancji (*substantia divina*) wspólnej dla Ojca, Syna i Ducha Świętego: *Pater – Filius – Spiritus Sanctus (Deus)*. Swoją koncepcję uzasadniał na przykładzie trzech paralelnych triad: 1. *memoria – ratio – voluntas (anima)*, 2. *glacies – pluvia – nix (aqua)*, 3. *Augustinus – Hieronimus – Ambrosius (homo)*⁷². Opracowane przez Hieronima *Scutum fidei* cieszyło się dużą popularnością w środowiskach uniwersyteckich i musiało być także znane krakowskiemu uczonemu. Znał je mistrz Andrzej z Dobczyna, który przygotował niemal wierną kopię diagramu Hieronima z Pragi, zestawiając trzy triady: 1. *Pater – Filius – Spiritus (Deus)*, 2. *memoria – ratio – voluntas (anima)*, 3. *glacies – nix – ros (aqua)*. Jediną różnicą było zastąpienie w trzeciej triadzie ilustrującej różne stany wody (*aqua*) deszczu (*pluvies*) rosą (*ros*). Diagram ze *Scutum fidei* znajdujący się na kartce z komentarzem dotyczącym donacji Konstantyna Wielkiego został dołączony do listu mistrza Andrzeja do polskiego możnowładcy. Możliwe, że, podobnie jak w przypadku oryginału listu do profesorów krakowskich, także ta kartka omyłkowo trafiła do Wrocławia wraz z drugim listem Zbigniewa Oleśnickiego do biskupa Piotra Nowaka⁷³.

Drugi sylogizm, który przytoczył Gałka w swoim liście, pochodzi z traktatu Wiklifa *De benedicta incarnatione*. Nie wiadomo, czy mistrz Andrzej znał to

⁷¹ O. Pavlíček, *Scutum fidei christinae: The Depiction and Explanation of the Shield of Faith in the Realistic Teaching of Jerome of Prague in the Context of His Interpretation of the Trinity*, [w:] *Bohemian Reformation and Religious Practice*, t. 9, red. D.R. Holeton, Z. David, Prague 2014, s. 73–97.

⁷² *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*, wyd. F. Šmahel, G. Silagi, Turnhout 2010 (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, t. 222), s. 194–198; por. F. Šmahel, *Príspevek k soupisu literárni pozůstalosti M. Jeronýma Pražského: trinitární diagramy*, „Studie o rukopisech”, t. 33, 1999–2000, s. 29–45; idem, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 273–293 (uzupełniona wersja wcześniej cytowanego artykułu).

⁷³ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 84. Jako pierwszy przedruk tego diagramu zamieścił J. Heyne (*Dokumentierte Geschichte*, t. 3, s. 59), ale przez ponad półtora wieku nie wzbudził on większego zainteresowania. Dopiero F. Šmahel powiązał diagram Gałki ze *Scutum fidei* Hieronima z Pragi. F. Šmahel, *Príspevek*, s. 43; idem, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, il. 23; por. P. Kras, *Wyclif's Tradition*, s. 205.

pismo, bo nie wymienia go w swoich listach. Wykład Wiklifa na ten temat mógł jednak poznać z innego dzieła, albo z fragmentów pism Wiklifa przywołanych w kompendium angielskiego karmelity Tomasza Nettera z Walden, do którego uczony miał dostęp. W sylogizmie tym Gałka podejmował zagadnienie podwójnej, boskiej i ludzkiej natury Chrystusa. W liście do krakowskich uczonych pytał, jak można wyjaśnić fragment Pisma Świętego, który mówi o tym, że po śmierci Chrystus zstąpił do piekieł, skoro jego ciało znajdowało się w grobie? Jak to możliwe, że nie został pochowany duszą i nie zstąpił do piekieł ciałem („Similiter illud: Christus in triduo fuit corpus, Christus in triduo fuit anima, ergo anima fuit corpus. Aor et Bor sunt articuli fidei, quia Christus est sepultus non secundum animam et descendit ad inferos non secundum corpus, quod tunc fuit in sepulcro, nec secundum divinitatem”).

Stanowisko filozoficzne mistrza Andrzeja było wyjątkowe w krakowskim środowisku uniwersyteckim, które w pierwszej połowie XV w. było zdominowane przez orientację nominalistyczną inspirowaną przez Wilhelma Ockhama. W sferze logiki i metodologii na krakowską filozofię największym wpływ miały poglądy Jana Buridana, który reprezentował umiarkowany nominalizm⁷⁴. Buridan zerwał z arystotelesowską koncepcją nauki opartej na sylogizmie demonstratywnym, zastępując go sylogizmem dialektycznym i wnioskowaniem probabilistycznym. Konsekwencją przyjęcia burydanizmu był sceptycyzm wobec arystotelesowskiego ideału nauki absolutnie pewnej i skupionej przede wszystkim na analizie pojęć ogólnych⁷⁵. Zwolennikami burydanizmu byli najwybitniejsi krakowscy uczeni, m.in. Andrzej Wężyk, Andrzej z Kokorzyna i Benedykt Hesse, którzy komentowali dzieła Arystotelesa w duchu poglądów Jana Buridana⁷⁶. W przeciwieństwie do większości swoich krakowskich kolegów, mistrz Andrzej był zwolennikiem *via antiqua*, opartej na systemie logicznym stworzonym przez Arystotelesa.

Trzecia część pisma Andrzeja z Dobczyna dotyczy zagadnień sakramentologii. Podejmuje on w niej tylko dwa tematy dotyczące Eucharystii i spowiedzi usznej, wykazując, zgodnie z poglądami Wiklifa, że zarówno adoracja Sakramentu Ołtarza, jak i spowiedź kapłanowi są niezgodne z nauką Chrystusa. W przypadku Eucharystii mistrz Andrzej odnosi się wyłącznie do potępienia poglądów eucharystycznych Wiklifa przez papieża Innocentego VII (1404–1406). Z drwiną wspomina także o zorganizowanej przez Innocentego VII uroczystej oprawy święta

⁷⁴ M. Markowski, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Studium z historii filozofii i nauk ścisłych na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, Wrocław 1971, s. 122–124. Szerzej charakterystykę całego środowiska krakowskich teologów przedstawia Mieczysław Markowski, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996, s. 118–171.

⁷⁵ M. Markowski, *Logika. Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 30–32.

⁷⁶ J. Domański, *Filozofia przyrody*, [w:] *Zarys dziejów filozofii w Polsce*, s. 118–123; K. Ozóg, *Uczeni w monarchii*, s. 46–47.

Bożego Ciała, która służyła demonstracji nauki Kościoła o realnej obecności ciała Chrystusa w konsekrowanej hostii. Warto zauważyć, że równocześnie z tymi działaniami, 24 czerwca 1405 r. Innocenty VII skierował pismo do arcybiskupa praskiego Zbyńka Zajíca z Házmburka, w którym żądał stanowczego zwalczania błędów Wiklifa na temat Eucharystii⁷⁷.

Mistrz Andrzej nie wypowiada się otwarcie za eucharystyczną nauką Wiklifa, kwestionującą dogmat o dokonującym się podczas Mszy św. przeistoczeniu. Wydaje się jednak, że zawarta w jego liście krytyka kultu Eucharystii wskazuje, że w istocie mógł być jej zwolennikiem⁷⁸. Z jego wypowiedzi wynika, że był przeciwnikiem liturgicznej adoracji konsekrowanej hostii, a także święta Bożego Ciała, które uważał za nowinkę. Zgodnie z poglądami Wiklifa twierdził, że nie należy oddawać szczególnej czci sakramentowi Eucharystii, odwołując się zarówno do Pisma Świętego, tradycji pierwotnego Kościoła, a także współczesnych praktyk Kościoła prawosławnego. Zwracał uwagę, że przed Eucharystią nie klękali ani apostołowie, ani nie czynili tak chrześcijanie pierwszych wieków. Kult Eucharystii był — jego zdaniem — także sprzeczny z praktykami Kościoła prawosławnego („Greków”) i innych obrządków chrześcijańskich.

Jeżeli mistrz Andrzej znał traktaty Wiklifa *De Eucharistia* lub *Trialogus*, to dobrze poznał poglądy oksfordzkiego teologa, który odrzucał realną obecność Chrystusa w konsekrowanej hostii i sprzeciwiał się wszelkim formom kultu okazywanego Eucharystii⁷⁹. Elementy tej nauki były także obecne w dwóch polemicznych traktatach Wiklifa *De blasphemia* i *De simonia*, które Gałka dobrze znał⁸⁰. W swoim wystąpieniu przeciwko kultowi Eucharystii, mistrz Andrzej przywoływał wyłącznie argumenty historyczne związane z tradycją ewangeliczną i zwyczajami Kościoła pierwotnego. Jego atak na oddawaną Eucharystii cześć wydaje się bardziej inspirowany nowością tego zwyczaju, wprowadzoną przez Kościół rzymski, który — jak wyłożył to w kantylenie *Pieśń o Wicklefie* — zdradził naukę Chrystusa, przyjmując darowiznę Konstantyna Wielkiego. To właśnie

⁷⁷ F. Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 35; kontekst dyskusji toczonych w Pradze w tym czasie na temat sakramentu Eucharystii przedstawia Stanislav Sousedík, *Učení o eucharystii w díle M. Jana Husa*, Praha 1998, s. 16–24.

⁷⁸ Poglądy Wiklifa na temat Eucharystii kształtowały się stopniowo od połowy lat siedemdziesiątych XIV w., choć początkowo występował on przede wszystkim z krytyką różnych kultu Eucharystii, uważając je za przejaw idolatrii. W 1380 roku Wiklif ogłosił traktat *De Eucharistia*, w którym odrzucił kościelne nauczanie na temat transsubstancjacji, negując realną obecność Chrystusa w postaciach eucharystycznych. M. Keen, *Wyklif, the Bible, and Transubstantiation*, [w:] *Wyklif in His Times*, red. A. Kenny, Oxford 1986 s. 1–16; J.I. Catto, *John Wyklif and the Cult of the Eucharist*, [w:] *The Bible in the Medieval World*, s. 269–286.

⁷⁹ S. Penn, *Wyklif and the Sacraments*, [w:] *A Companion to John Wyklif*, s. 249–272; S.E. Lahey, *John Wyklif*, s. 102–134.

⁸⁰ Te dwa traktaty Jana Wiklifa należą do zespołu ostatnich tekstów polemicznych Jan Wiklifa i powstały już opuszczeniu przezeń Oksfordu w związku z jego kontrowersyjnymi poglądami na temat transsubstancjacji.

ten, uposażony w bogactwo Kościoła cesarski, wprowadził do liturgii szereg nowości (*novitates*), które nie miały żadnego uzasadnienia w Piśmie Świętym⁸¹.

Podobny charakter ma wystąpienie mistrza Andrzeja przeciwko spowiedzi usznej, która, podobnie jak adoracja konsekrowanej hostii, jest niezgodną z Pismem Świętym nowością (*novitas*) i ludzkim wynalazkiem (*humana inventio*). Mistrz Andrzej kwestionował rolę kapłana, który uzurpował sobie prawo do rozgrzeszania, nie posiadając do tego ani niezbędnej wiedzy, ani władzy. Podążając za poglądami Wiklifa, uważał, że rozgrzeszenie udzielone przez kapłana nie ma żadnego znaczenia, gdyż nie wie on, czy spowiadający wyznał mu wszystkie grzechy. Jeżeli podczas takiej spowiedzi, jakieś grzechy zostały zatajone, a tylko Bóg o nich wie, to udzielone przez kapłana rozgrzeszenie nie jest tym, udzielonym przez Boga⁸². Wypowiadając słowa absolucji, kapłan jest po prostu kłamcą („*sacerdos dicens verba absolucionis sepe dicat falsum et mentitur, posito, quod confitens abscondat aliqua peccata sua propter verecundiam et non recitet ipsam coram sacerdote et Deus ex certo suo iudicio nobis occulto non dimittat peccata sic confitenti*”). Uzasadniając ten pogląd, Gałka sięga po kolejny sylogizm udowadniając, jak bardzo nauka Wiklifa o realnym istnieniu pojęć powszechnych pozwala zrozumieć tajemnice Pisma Świętego, a zarazem udowodnić błędność nowych praktyk sakramentalnych. W sylogizmie wskazuje, że jeśli osioł jest uparty i człowiek jest uparty, to nie wynika z tego, że człowiek jest osłem⁸³. Na podobnej zasadzie, w odniesieniu do sakramentu spowiedzi, z tego, że kapłan wypowiada formułę rozgrzeszenia, nie wynika, że u Boga taka osoba jest rozgrzeszona. Dosłownie słowa: „ja ciebie rozgrzeszam, jeśli u Boga jesteś rozgrzeszony, więc ja ciebie rozgrzeszam” („*Ego te absolvo, si apud Deum es absolutus, ergo ego te absolvo*”), nie mają żadnego znaczenia, gdyż — jak Gałka wiedział z pism Wiklifa — skoro kapłan nie wie, komu Bóg udzielił rozgrzeszenia, to nie może stwierdzić, kto jest rozgrzeszony, a kto nie jest.

Poglądy Wiklifa na temat sakramentu spowiedzi i pojednania ukształtowały się dość wcześnie i były ściśle związane z kluczową dla jego eklezjologii koncepcją Kościoła postrzeganego jako wspólnota przeznaczonych odwieczną decyzją Boga do zbawienia (*communitas praedestinatorum*). Swoje szczegółowe

⁸¹ P. Kras, *The Premature Reformation in Fifteenth-Century Cracow. Master Andrzej Gałka of Dobczyn and His Concept of «Ecclesia Primitiva»*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Reformation. Krakau, Nürnberg und Prag (1500–1618)*, red. M. Diefenbacher, O. Fejtová, Z. Noga, Praha 2019, s. 17–33.

⁸² M.in. Johnnis Wyclif, *Trialogus*, s. 327–333.

⁸³ „(...) animal est homo, et animal est asinus, quod simplices plebei sciunt non habere colorem commune. Sed bene sequitur ex dictis premissis, quod homo sit illud quod est asinus”. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 34. Za wykładem Wiklifa, w *Scutum fidei* Hieronim z Pragi wyjaśniał także na przykładzie człowieka (*homo*) i osła (*asinus*), wspólną naturę dla nich naturę zwierzęcą (*animal*), która jednak nie sprawia, że człowiek jest osłem. *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones*, s. 197–198.

rozważania na temat spowiedzi uczoney angielski przedstawił w swoich czterech późniejszych pismach *De eucharistia* (1380)⁸⁴, *De apostasia* (1380)⁸⁵, *De blasphemia* (1381)⁸⁶ i *Trialogus* (1382)⁸⁷. Jeżeli Andrzej z Dobczyna znał traktaty *De simonia* i *De blasphemia*, jak sam przyznawał w liście do Zbigniewa Oleśnickiego, to miał możliwość zapoznania się z poglądami oksfordzkiego uczonego na temat spowiedzi, do których odwoływał się w swoich polemicznych uwagach skierowanych do profesorów krakowskich⁸⁸. Jego krytyka spowiedzi usznej odwoływała, choć nie bezpośrednio, do nauki Wiclifa na temat predestynacji. Wiclif uważał, że wszechwiedza jest stałym atrybutem Boga, której nic nie może ograniczać. Tylko Bóg wie, kto zostanie zbawiony, a kto potępiony, zgodnie z jego odwiecznym przeznaczeniem (*praedestinatio*). Człowiek nie ma żadnego wpływu na swój los, bo wszystko zależy od Boga, który jednych przeznaczył do zbawienia, a innych skazał na potępienie⁸⁹. Wychodząc z takiego założenia sakrament spowiedzi usznej i udzielane przez kapłanów rozgrzeszenie, są pozbawioną znaczenia nowością, która zastępuje spowiedź generalną przed Bogiem⁹⁰.

Poglądy Andrzeja z Dobczyna na temat sakramentu Eucharystii i spowiedzi, chociaż zwięzłe, dobrze oddają jego fascynację poglądami Wiclifa. Nie chodziło już wyłącznie o kwestie filozoficzne i realistyczną logikę, ale o eklezjologię i sakramentologię. W liście do profesorów krakowskich zarysował Gałka tylko kilka wątków, które były ważnymi elementami doktryny Wiclifa. Można odnieść wrażenie, że pewność, z jaką mistrz Andrzej pisał o tych wątkach, dowodzi, że był dobrze zorientowany w naukach Wiclifa, a wyrażona przezeń w liście do Oleśnickiego wola przystąpienia do publicznej debaty w obronie poglądów oksfordzkiego mistrza, nie była wyłącznie zabiegiem retorycznym. Jak wskazywał w końcowej części swojego listu do krakowskich uczonych, przywołane przykłady pochodzące z pism Wiclifa, nie cieszą się wśród profesorów należytych uznaniem. Wyrażał przy tym nadzieję, że może skłonią one niektórych z nich do przeczytania pism Wiclifa, wierząc, że ich znajomość pomoże im lepiej zrozumieć najgłębsze prawdy Pisma Świętego („*ex ipsorum cognitione et intellectu ad profundissimas veritates Sacre Scripture lucidissime pervenitur*”).

W konkluzji pisma, z nutą ironii mistrz Andrzej pisał, że nawet zniszczenie pism Wiclifa nie sprawi, że znajomość jego poglądów całkowicie zniknie, gdyż myśli angielskiego uczonego są zawarte w dziele Tomasza Nettera z Walden.

⁸⁴ Iohannis Wyclif *De eucharistia tractatus maior*, wyd. J. Loserth, London 1892, s. 328–342.

⁸⁵ Iohannis Wyclif *Tractatus de apostasia*, s. 60–61.

⁸⁶ Iohannis Wyclif *Tractatus de blaphemia*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1893, s. 151–154.

⁸⁷ Iohannis Wyclif *Trialogus*, s. 326–329.

⁸⁸ S. Penn, *Wyclif and the Sacraments*, s. 283–289.

⁸⁹ S.E. Lahey, *John Wyclif*, s. 169–198.

⁹⁰ John Wyclif, *Trialogus*, s. 331.

Można przypuszczać, że w ten sposób odnosił się do losu, jaki spotkał jego prywatny księgozbiór, w którym przez lata gromadził i przepisywał teksty Wiklifa. Należy przyznać mu rację, że pięciotomowe dzieło angielskiego prowincjała karmelitów *Doctrinale fidei antiquissimae* zawierało obszerne cytaty z pism Wiklifa. Powstało ono w latach 1421–1430 jako systematyczne kompendium polemiczne, którego celem było podważenia za pomocą *auctoritates et rationes* poglądów Wiklifa na temat Kościoła, jego doktryny, sakramentów i relacji z władzą świecką. Dzieło to było kopiowane podczas soboru w Bazylei, a jedną z jego kopii w 1434 roku przywiózł z Bazylei profesor krakowski Mikołaj Kozłowski⁹¹. Zapewne ten egzemplarz miał na myśli mistrz Andrzej z Dobczyna, z sarkazmem wskazując byłym uniwersyteckim kolegom, gdzie można znaleźć poglądy Jana Wiklifa, gdyby zabrakło dostępu do jego dzieł.

Podsumowując, wypada stwierdzić, że list Andrzeja z Dobczyna do krakowskich kolegów jest jego jedynym tekstem, w którym podjął tak otwartą obronę poglądów filozoficznych i teologicznych Jana Wiklifa. Mistrz Andrzej nie bronił eklezjologii Wiklifa, nie wspominał też w żaden sposób o programie husyckim, który tak bardzo był inspirowany naukami oxfordzkiego Doktora Ewangelicznego. W pierwszym rzędzie chciał, aby jego list miał charakter zagajenia do akademickiej dysputy na temat uniwersaliów. Sam jasno określił swoje stanowisko, a w sylogizmach uzasadnił, dlaczego opowiedział się po stronie realizmu głoszonego przez Wiklifa, którego pisma studiował przez co najmniej dziesięć lat. Co prawda zbiegł z Polski z obawy przed stosem, ale deklarował chęć powrotu i obrony swoich poglądów w otwartej debacie przed polską władzą. Jego potencjalnymi oponentami w tej debacie mieli być krakowscy profesorowie, których nazwiska wymienił w liście.

Andrzej z Dobczyna był zapewne świadkiem debaty między teologami husyckimi a krakowskimi uczonymi, która miała miejsce na zamku krakowskim w obecności króla Władysława Jagiełły w kwietniu 1431 roku. Wiedział również o debatach toczonych między husytami a katolikami na soborze w Bazylei, w 1433 r. Jak wynika z jego listów do Zbigniewa Oleśnickiego i nieznanego możnowładcy, idea takiej debaty była mu bliska i prawdopodobnie wzięłby w niej udział, pod warunkiem otrzymania listu żelaznego od polskiego króla⁹².

⁹¹ Egzemplarz przywieziony przez Mikołaja Kozłowskiego z Bazylei wraz z oryginalną oprawą zachował się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej, rkps BJ 1760 (księgi I–IV) i BJ 1759 (księgi V–VI): W. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cz. 1, Kraków 1877–1881, s. 422; M. Harvey, *The Diffusion of the Doctrinale of Thomas Netter in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, [w:] *Intellectual Life in the Middle Ages. Essays Presented to Margaret Gibson*, red. L. Smith, B. Ward, London 1992, s. 281–294, tu s. 293; eadem, *Netter Manuscripts and Printings*, [w:] *Thomas Netter of Walden. Carmelite, Diplomat and Theologian, (c. 1372–1430)*, red. J. Bergström–Allen, R. Copsey, Faversham–Roma 2009, s. 137–178, tu s. 175.

⁹² Zob. wyżej s. 19–20.

Jego list do profesorów krakowskich, napisany w polemicznym i kąśliwym tonie, był rzuceniem rękawicy tym, którzy rościli sobie pretensje do autorytatywnego orzekania o prawdach wiary. Mistrz Andrzej pragnął na równych prawach dyskutować o podstawowych kwestiach epistemologicznych, o uniwersaliach, wierząc, że otworzy im oczy na całą paletę barw, jakie w rozpoznaniu kwestii filozoficznych i teologicznych daje znajomość pism Wiktora. Do takiej debaty nie doszło, a mistrz Andrzej zamiast na krakowski zamek, udał się do husyckiego ośrodka w Taborze, a następnie osiadł w utrakwistycznej parafii w Podvčkach⁹³.

Aneks

Głogówek, 23 czerwca 1449

Andrzej z Dobczyzna, kanonik kolegiaty św. Floriana, w liście do uczonych krakowskich odrzuca postawione mu zarzuty i dowodzi znaczenia poglądów Jana Wiktora w rozwiązywaniu wybranych kwestii filozoficznych i teologicznych.

Or.: Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 80, pap. 31 x 18,8 cm.

Kop.: Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, rkps X 81.

Wyd.: 1. M. Wiszniewski, Historia literatury polskiej, t. 3, Kraków 1841, s. 233–235 (fragmenty).

2. J. Heyne, Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, t. 3, Breslau 1868, s. 67–68, przyp. 1.

3. Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis, t. 2, Cracoviae 1873, nr 159, s. 113–114.

4. T. Michałowska, Awantura o Galę, w: eadem, Biernat i inni, Warszawa 2016, s. 142–144.

Przy edycji listu kierowano się generalnie projektem instrukcji wydawniczej autorstwa Adama Wolffa¹.

Rectori cum doctoribus et collegiatis studii Cracouiensis.

O, Petre de Liptovia², Paule de Clobuczsko³, Johannes de Ludziczsko⁴, Micha-

⁹³ F. Šmahel, *Hustiská revoluce*, t. 4, Praha 1993, s. 132; P. Kras, *Wyclif's Tradition*, s. 209.

¹ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 1957, t. 1, s. 155–181.

² Piotr z Liptowa, mistrz *artium* od 1439 r., dziekan wydziału *artium* w latach 1446 i 1450.

³ Paweł z Kłobucka (zm. ok. 1469), doktor teologii od 1467 r., dziekan wydziału *artium* w 1442 r.; dwukrotnie rektor w 1463 i 1466/7 r., kanonik w kolegiacie św. Floriana.

⁴ Jan z Ludziska (ok. 1400–ok. 1460), doktor medycyny; od 1440 r., mówca uniwersytetu.

el de Crosna⁵, Alberte de Lyssecz⁶, Johannes de Helgoth⁷, Paule de Piscovicze⁸, Bartholomee de Radom⁹, Johannes de Canthi¹⁰ et Benedicte de Cracovia¹¹ cum ceteris membris vel sociis vestri studii Cracoviensis, qui ambitis primos recubitus in cenis, et primas cathedras in lectorio, agonisantes usque ad finem vite vestre pro predictis, nescientesque, quod peccatum ambicionis sit gravius peccato sodomie¹², ut patet de Iasone¹³ sacerdoti Machabeorum quarto¹⁴, qui propter ambicionem summi sacerdotii in Jherusalem promisit regi edificare efebiam et prostibulum masculorum prope templum Salomonis, quod et fecit. In quo facto ambicio Jasonis fuit gravius peccatum quam sodomia iuxta regulam Aristotelis primo Posteriorum, propter quod unumquidquam, tale ipsum magis¹⁵. Scribitis nude sine probacione de mea persona, quod essem infectivus fidei Christiane etc. Quibus scriptis vestris nullus hominum obligatur ad credendum, patet per locum a maiori negative, cum tractatui, quem scripsistis contra papam, nullus obligatur ad credendum. Et sacra scriptura attestante prime Johannis quarto: *Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint* (1 Io 4, 1). Plane vero ex predictis vestris scriptis habetur, quod vosmetipsi sitis perfidi heretici vel saltem apostate manifesti, in eo, quod volite ab hominibus vocari Rabi et magistri, prout subscriptio vestra hoc ostendit, et in hoc directe facitis contra fidem ewangelicam et apostolicam, Matthei XXIII: *Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus* (Mt 23, 10) et Jacobi tercio: *Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes, quod iudicium maius sumitis* (Iac 3, 1). Quis nam vobiscum contra hanc fidem predictam dispensavit? Nec enim maior Christo nec equalis, si dicatur esse

⁵ Michał z Krosna (zm. 1474), doktor dekretów od 1444 r., dwukrotnie dziekan wydziału praw.

⁶ Wojciech z Liśca (zm. 1468), od 1449 r. doktor dekretów, dwukrotnie dziekan wydziału praw.

⁷ Jan Elgot (zm. 1452), od 1427 r. doktor dekretów; w latach 1433–1440 oficjał krakowski, a od 1436 r. wikariusz generalny *in spiritualibus*.

⁸ Paweł z Pyskowic (ok. 1420–ok. 1467), doktor teologii.

⁹ Bartłomiej z Radomia (zm. 1450), od 1443 r. doktor teologii, w latach 1445–1446 rektor uniwersytetu krakowskiego, kanonik w kolegiacie św. Floriana.

¹⁰ Jan Kanty (1390–1473), doktor teologii, kanonik w kolegiacie św. Floriana, święty Kościoła katolickiego.

¹¹ Benedykt Hesse (1389–1456), doktor dekretów, rektor uniwersytetu krakowskiego, kanonik w kolegiacie św. Floriana.

¹² W *Boskiej komedii* Dante Alighieri umieścił Jazona w piekle wraz z sodomitami (*Comedia divina*, I 19,85–87).

¹³ Jazon (Jezus Jazon), arcykapłan żydowski w latach 175–172 p.n.e., eparcha Judei.

¹⁴ Cf. 2 Mac 4, 7–17.

¹⁵ *Analytica Posteriora*, ks. I, 2 (72a29–30); „propter quod est unumquodque, illud magis est, ut propter quod amamus, illud amicum magis est” (wg Translatio Iacobi) – *Analytica posteriora*, wyd. B.G. Dod, L. Minio-Paluello, Bruges–Paris 1968 (Aristoteles Latinus IV 1–4), s. 9. Dziękuję prof. Marcinowi Bukale za pomoc w identyfikacji tego fragmentu.

maior, ut puta, papa vel concilium, tunc talis est Antichristus, *qui extollitur super omne*, quod dicitur Deus, II Ad Thessalonicos II¹⁶. Nec potest dici equalis Christo, ut scilicet Spiritus Sanctus, ipse enim non est contra Christum. Nec valet illud subterfugium unicum vestrum, quod soletis allegare Johannis XVI: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare* (Io 16, 12) modo, quia illud dictum fuit ante resurrectionem Christi, quando apostoli nondum habuerunt omnem fidei veritatem, sed postquam in die Penthecostes Spiritus Sanctus datus est apostolis, tunc docuit eos omnem veritatem, ut patet Johannis capitulo supradicto dicentis: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* (Io 16, 13). Ex quo textu ewangelii plane patet, quod a tempore missionis Spiritus Sancti in apostolos non fuit, nec est opus querere plures veritates ad salutem, quam que sunt in fide ewangelica et apostolica nobis scriptis commendata, eciam Actuum XV¹⁷, in concilio apostolorum est expressum. Preterea libros Wicleff non ut vultis acceptare, cum tamen sine noticia ipsorum infinitas particulas logice, philosophie, sacre scripture et fidei christiane, tanquam cecus colores non potestis cognoscere et neque iudicare. Et primo sine predicta noticia non potestis veraciter solvere illud silogismum: hec essencia divina est Pater, hec essencia divina est Filius, ergo Filius est Pater¹⁸. Similiter illud: Christus in triduo fuit corpus, Christus in triduo fuit anima, ergo anima fuit corpus¹⁹. Aor et Bor sunt articuli fidei, quia Christus est sepultus non secundum animam et descendit ad inferos non secundum corpus, quod tunc fuit in sepulcro, nec secundum divinitatem²⁰, quia ut sic est immobilis, octavo Phisicorum²¹. De sacramento altaris cum Innocencius papa non habuit contra Wicleff argumenta, nec aliqua auctoritatem sacre scripture efficacem, aut vivacem rationem ad probandum, per quatuor dolia magna aut tabulas laciores in circulo civitatum singularum collocandas, et per alia sensibilia apparamenta, videlicet buccinas, fistulas, timpana, citharas, lutnas, baculos cereos et ceratos etc., necnon per novitatem festi sacramenti Eucaristie recenter adinventam per

¹⁶ Cf. 2 Thes 2, 3–4.

¹⁷ Act 15, 1–35.

¹⁸ „Et conformiter respondet Fidelis haeretico sic argumenti: Ista communis essentia est Pater, Et ista eadem essentia est Filius. Igitur Pater est Filius”. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 99–100.

¹⁹ „(...) in triduo corpus illud fuit corpus Christi sicut anima fuit tunc anima Christi: quia manentibus extremis unionis Verbi ad naturam assumptam manet eadem unio”. Johannes Wyclif, *Tractatus de benedicta incarnatione*, wyd. E. Harris, London 1886, s. 39.

²⁰ „Nec credo sophistam ad tantum desipere quod credat, si sola caro Christi fuit Christus in sepulcro et sola anima fuit Christus in inferno, quod tunc sola caro vel sola anima fuit Christus”. ibidem, s. 42–43.

²¹ *Physica*, ks. VIII, 5 (258b4-9); Aristoteles, *Physica, Translatio Vetus*, wyd. F. Bossier, J. Brams, Leiden–New York 1990 (Aristoteles Latinus VII 1.2), s. 305. Dziękuję prof. Monice Komście za pomoc w identyfikacji tego miejsca.

vim conclusit coram vulgaribus contra Wicleff²², cum tamen in Cena Domini non legimus XII apostolos Domini flexisse genua coram predicto sacramento, nec in primitiva ecclesia sic flectebant, prout et hodie apparet evidenter apud Grecos et alios christianos. Plures eciam famosi doctores Romane ecclesie dicunt, quod sacramentum Eucaristie non debet latria adorari. Item de confessione auriculari coram sacerdote et de manuum impositione, que [f. Iv] impositio ab Hirco²³ habet ortum, sacerdos dicens verba absolucionis sepe dicit falsum et mentitur posito, quod confitens abscondat aliqua peccata sua propter verecundiam, et non recitet ipsa coram sacerdote et Deus ex certo suo iudicio nobis occulto non dimittat peccata sic confitenti. Et non sequitur: „Ego te absolvo”, si apud Deum es absolutus; ergo „Ego te absolvo”, quod in simili non sequitur: si tu es asinus, tu es rudibilis, ergo tu es asinus, ut ex logica satis patet²⁴. Hec exempla de libris Wicleff nulla sunt respectu aliorum, sed eadem vobis scribo, ut forte aliqui vestrum moveantur ad legendum et intelligendum dictos libros, quia ex ipsorum cognitione et intellectu ad profundissimas veritates sacre scripture lucidissime pervenitur. Ideo suadeo vobis, ut nequaquam spernatis, neque extinguatis dictos libros. Eciamsi fuerint apud vos extincti, adhuc in voluminibus Thome Waldensis²⁵ sententia librorum Wicleff remanebit et item in aliis partibus a regno [sic!] Polonie habentur libri Wicleff copiose. Qui libri, si sunt ex consilio hominum, dissolventur, si autem non ex hominibus sunt, sed ex Deo, nequaquam dissolventur²⁶.

Datum in Glogouia minori feria secunda in vigilia beati Johannis Batiste.
Andreas de Dobschino, canonicus ecclesie sancti Floriani.

Apparet in caligas dictator litteras vestras; Fere, Fere ipsum ast gigas.

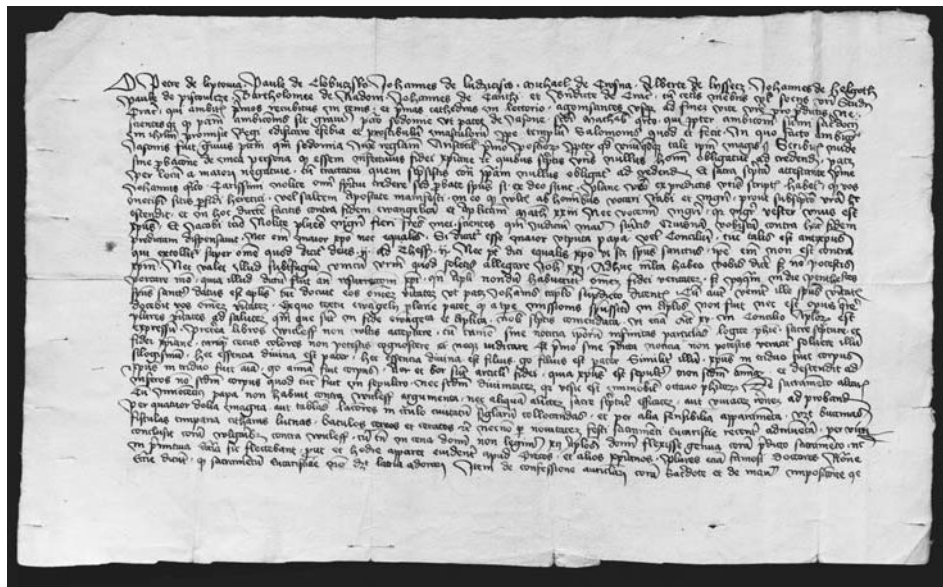
²² Innocenty VII, papież (1404–1406).

²³ Jan Hirkan I (ok. 175–zm. 104 p.n.e.), syn Szymona Machabeusza, arcykapłan żydowski i etnarcha Judei.

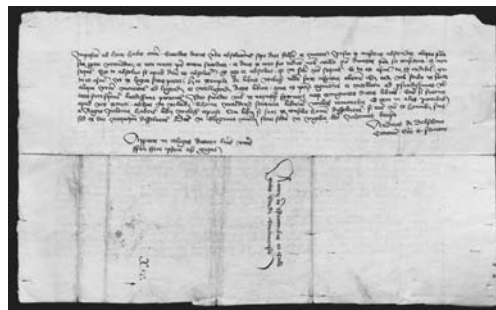
²⁴ „(...) animal est homo, et animal est asinus, quod simplices plebei sciunt non habere colorem commune. Sed bene sequitur ex dictis premissis, quod homo sit illud quod est asinus”. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 34.

²⁵ Tomasz Netter z Walden (ok. 1375–1430), angielski prowincjał karmelitów, autor dzieła polemicznego w sześciu księgach *Doctrinale antiquitatum fidei Ecclesie catholice*, oferującego systematyczną refutację poglądów Wiklifa.

²⁶ Cf. Act 5, 38–39.

List Andrzeja Gałki z Dobczyna do profesorów krakowskich z 23 czerwca 1449 r., Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5/x80

Komentarz Andrzeja Gałki z Dobczyna do *Scutum fidei* Hieronima z Pragi, Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. IA1e5/x84

Bardzo dziękuję ks. Pawłowi Andrejczukowi, zastępcy dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu, za udostępnienie zdjęć i zgodę na ich reprodukcję.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Kraków, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, rkps 63, 378.
 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps 435, 848, 1759, 1760, 1855.
 Wrocław, Archiwum Archidiecezjalne, sygn. IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456.

Źródła drukowane

- Bullarium Poloniae*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska Kurasiowa, t. 5, Lublin, Rzym 1995.
Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur, t. 2: sygnatury 332–444, oprac. M. Kowalczyk, M. Markowski, J. Zathy, M. Zwiecan, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982.
Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis, t. 2, Cracoviae 1873.
Codex epistolaris saeculi decimi quinti, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, t. 1, cz. 2, Cracoviae 1876 (Monumenta Medii Aevi Historica, t. 2).
Conclusiones antique Collegii Maioris Universitatis Cracoviensis 1432–1591, oprac. D. Wójcik-Zega, Kraków 2014 (Historia et Monumenta Univrsitatis Jagellonicae, 3).
 Iohannis Wycliffe, *Tractatus de apostasia. Now First Edited from the Vienna Mss. 1343 and 3935*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1889.
 Iohannis Wyclif, *Tractatus de blasphemia. Now First Edited from the Vienna Ms. 4514*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1893.
 Iohannis Wyclif, *Tractatus de civili dominio liber primus. Now First Edited from the Unique Manuscript at Vienna*, wyd. R.I. Poole, London 1885.
 Iohannis Wycliffe, *Tractatus de civili dominio liber secundus*, wyd. J. Loserth, R.L. Poole, F.D. Matthew, London 1900.
 Iohannis Wyclif, *Tractatus de officio regis. Now first edited from the Vienna MSS. 4524 and 3933*, wyd. A.W. Pollard, Ch. Sayle, London 1887.
 Iohannis Wyclif, *De ente libri duarum excerpta*, wyd. M.H. Dziewicki, London 1909.
 Iohannis Wyclif, *De eucharistia tractatus maior*, wyd. J. Loserth, London 1892.
 Iohannis Wyclif, *Tractatus de potestae pape*, wyd. J. Loserth, London 1907.
 Iohannis Wyclif, *Triologus cum supplemento Trialogi*, wyd. G. Lehler, Oxford 1869.
 John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, wyd. I.J. Mueller, Oxford 1985.
Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2000.
Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae, wyd. F. Šmahel, G. Silagi, Turnhout 2010 (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, t. 222).
Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, t. 1–2, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpr. R. Grzesika, t. 1, Kraków 2004.
Najstarsza Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011.
Polskie traktaty koncyliarystyczne z połowy XV w., wyd. W. Bucichowski, Warszawa 1987 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, 23).
Scriptores rerum Prussicarum, t. 6: *Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit*, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, Frankfurt am Main 1968.

Wisłocki W., *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cz. 1, Kraków 1877–1881.

Opracowania

- Biliński K., *Biblijne konteksty «Pieśni o Wiklefie» Jędrzeja Gałki z Dobczyna*, „Pamiętnik Literacki” 1997, t. 88, z. 4, s. 139–144.
- Catto J.I., *John Wyclif and the Cult of the Eucharist*, [w:] *The Bible in the Medieval World*, s. 269–286.
- Domański J., *Koncyliaryzm w okresie soboru bazylejskiego*, [w:] *Zarys dziejów filozofii w Polsce*, red. Z. Ogonowski, Warszawa 1989, s. 69–77.
- Domański J., *Filozofia przyrody*, [w:] *Zarys dziejów filozofii w Polsce*, red. Z. Ogonowski, Warszawa 1989, s. 111–140.
- Fijałek J., *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, t. 1, Kraków 1900.
- Evans G.R., *Wyclif's Logic and Wyclif's Exegesis: The Context*, [w:] *The Bible in the Medieval World. Essays in Memory of Beryl Smalley*, red. K. Walsch, D. Wood, Oxford 1985, s. 287–300.
- Garbacik J., *Gałka Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 255–258.
- Harvey M., *Netter Manuscripts and Printings*, [w:] *Thomas Netter of Walden. Carmelite, Diplomat and Theologian, (c. 1372–1430)*, red. J. Bergström–Allen, R. Copsy, Faversham–Roma 2009, s. 137–178.
- Harvey M., *The Diffusion of the Doctrinale of Thomas Netter in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, [w:] *Intellectual Life in the Middle Ages. Essays Presented to Margaret Gibson*, red. L. Smith, B. Ward, London 1992, s. 281–294.
- Heyne J., *Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Bd. 3, Breslau 1868.
- Keen M., *Wyclif, the Bible, and Transubstantiation*, [w:] *Wyclif in His Times*, red. A. Kenny, Oxford 1986 s. 1–16.
- Knoll P., *The Worst Heretic: Andrzej Gałka of Dobczyn in the Academic and Ecclesiastical Context of Mid-15th Century Kraków and Poland*, „The Polish Review”, 2009, t. 54, nr 1, s. 3–29.
- Koczerska M., *Zbigniew Oleśnicki, a Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004.
- Kolbuszewski S., *Herezja kanonika Jędrzeja Gałki*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Kras P., *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998.
- Kras P., *Kariera uniwersytecka Andrzeja Gałki z Dobczyna*, „Roczniki Humanistyczne”, 2000, t. 48, nr 2 (numer specjalny: *Cursus mille annorum. Prace ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu*), s. 247–264.
- Kras P., *«Pastor gregis dominici et doctrina pestifera». Działania Zbigniewa Oleśnickiego w sprawie Andrzeja Gałki z Dobczyna (1448–1449)*, [w:] *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas, K. Gołąbek, M.A. Janicki, R. Michałowski, M. Piber–Zbieranowska, P. Węcowski, Warszawa 2014, s. 643–657.

- Kras P., *Recepcja pism Johna Wyclifa w Czechach i w Polsce*, [w:] *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, red. A. Barciak, W. Iwańczak, Katowice 2006, s. 218–251.
- Kras P., *Reformatio Ecclesiae w nauczaniu Jana Wiklifa i Jana Husa*, [w:] *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. P. Kras, M. Nodl, Warszawa 2017, s. 71–110.
- Kras P., *The Premature Reformation in Fifteenth-Century Cracow. Master Andrzej Gałka of Dobczyn and His Concept of «Ecclesia Primitiva»*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Reformation. Krakau, Nürnberg und Prag (1500–1618)*, red. M. Diefenbacher, O. Fejtová, Z. Noga, Praha 2019, s. 17–33.
- Kras P., *The Vernacular Eulogy of John Wyclif by Master Andrzej of Dobczyn: Textual Transmission of Dissident Ideas in Fifteenth Century Poland*, [w:] *Pursuing a New Order*, red. P. Rychterová, vol. 2: *Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*, Turnhout 2019, s. 185–203
- Kras P., *Wyclif's Tradition in Fifteenth Century Poland: The Heresy of Master Andrzej Gałka of Dobczyn*, [w:] *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 5: Papers from the Fifth International Symposium on the Bohemian Reformation and Religious Practice sponsored by the Philosophical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic, held at Villa Lanna, Prague 19–22 June 2002*, red. D.R. Holton, Z. David, t. 1, Praha 2004, s. 191–210.
- Lahey S.E., *John Wyclif*, Oxford 2009.
- Lahey S.E., *Wyclif's Trinitarian and Christological Theology*, [w:] *A Companion to John Wyclif*, red. I.C. Levy, Leiden 2006, s. 127–198.
- Markowski M., *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Studium z historii filozofii i nauk ścisłych na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, Wrocław 1971.
- Markowski M., *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996.
- Markowski M., *Logika. Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Morawski K., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *Średnie wieki i odrodzenie*, Kraków 1900
- Michałowska T., *Biernat i inni*, Warszawa 2016.
- Michałowska T., *Średniowiecze*, Warszawa 1996.
- Nadolski B., *Jan z Ludziska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1964, s. 461–462.
- Ozorowski M., *Życie i działalność Benedykta Hessego*, „Studia Teologiczne”, 1998, t. 16, s. 79–92.
- Ożóg K., *Michał z Krosna*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *1364–1780*, s. 271–272.
- Ożóg K., *Uczni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1484–1434)*, Kraków 2004.
- Pavliček O., *Scutum fidei christinae: The Depiction and Explanation of the Shield of Faith in the Realistic Teaching of Jerome of Prague in the Context of His Interpretation of the Trinity*, [w:] *Bohemian Reformation and Religious Practice*, t. 9, red. D.R. Holton, Z. David, Prague 2014, s. 73–97.

- Penn S., *Wyclif and the Sacraments*, [w:] *A Companion to John Wyclif. Late Medieval Theologian*, red. I.Ch. Levy, Leiden 2006, s. 249–272
- Shogimen T., *John Wyclif's Ecclesiology and Political Thought*, [w:] *A Companion to John Wyclif. Late Medieval Theologian*, red. I.Ch. Levy, Leiden 2006, 199–240.
- Świeboda W., «*Universitas contra haeresim*». *Działalność antyheretycka Stanisława ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2021.
- Sousedík S., *Učení o eucharystii w díle M. Jana Husa*, Praha 1998.
- Šmahel F., *Hustiská revoluce*, t. 1–4, Praha 1993.
- Šmahel F., *Príspevek k soupisu literární pozůstalosti M. Jeronýma Pražského: trinitární diagramy*, „*Studie o rukopisech*”, t. 33, 1999–2000, s. 29–45.
- Šmahel F., *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.
- Wielgus S., *Benedykt Hesse*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, red. A. Maryniarczyk, t. 1, Lublin 2011, s. 94–96.
- Wilks M., *Wyclif. Political Ideas and Practice*, wyd. A. Hudson, Oxford 2000, s. 101–116.
- Wisniewski M., *Historia literatury polskiej*, t. 3, Kraków 1841.
- Wünsch T., *Konziliarismus und Polen, Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn–München–Wien–Zürich 1998.
- Wünsch T., «*Nec pestifera doctrina corrumpat gregem dominicum*»: *Zur Konfrontation zwischen Wyclifismus und Konziliarismus im Umkreis der Universität Krakau in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, „*Zeitschrift für Ostforschung*”, 1995, t. 44, s. 5–26.
- Zdanek M., *Jan z Lgoty zwany Elgot herbu Wieniawa*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1: *1364–1780*, red. W. Uruszczak, Kraków 2015, s. 139–141.
- Zwiercan M., *Paweł z Kłobucka*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 384.

Paweł Kras — dr hab. prof. KUL (ur. 1969), absolwent historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, a także Central European University w Budapeszcie. Od 1995 r. jest zatrudniony w KUL (od 2009 r. na stanowisku profesora nadzwyczajnego), a w latach 2015–2018 pracował także w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN w Warszawie. Od 2022 r. pełni funkcję dyrektora Centrum Studiów Mediewistycznych w Lublinie. Zajmuje się historią średniowiecznego chrześcijaństwa, zwłaszcza ruchami religijnymi w późnym średniowieczu, a także dziejami Czech i stosunków polsko-czeskich. Jest autorem ponad 100 publikacji naukowych, w tym trzech książek.

e-mail: palks@kul.pl